

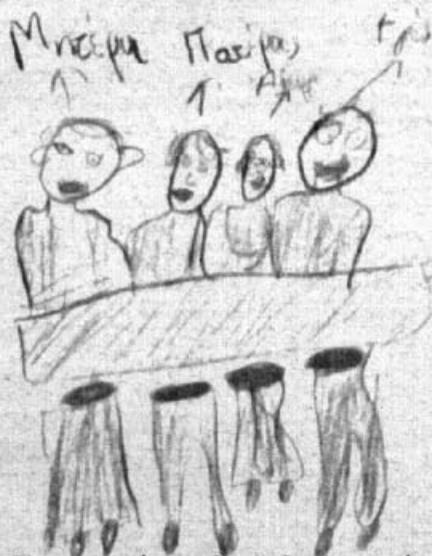
ΕΙΔΙΚΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ (Α')

Στό θλιβερό θέμα ΔΙΑΖΥΓΙΟ

ώς σύγχρονο πρόβλημα-δράμα συζύγων-γονέων και παιδιών
ή

«Η ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ ΣΧΕΣΗΣ»

(του Καθηγητή Πανεπιστ. Ίωαννίνων ΠΑΥΛΟΥ Α. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗ).

Ζωγραφιά παιδιού διαζευγμένων

(βλ. Χ.Δ. Κατάκη, σ. 112· και σ. 4 παρόντος).

“Ένα πράγμα οι δύο Γονεΐς μου,
π’ ούτε σπάει ούτε ραγίζει...”

‘Ο Πατέρας κι η Μητέρα
σάν τό Φῶς μέ τήν ‘Ημέρα,
μαζί πάντα, πλάι πλάι
κι η καρδιά μου τραγουδάει...

ΜΑΧΑΙΡΙ

“Όμως άν μου τούς χωρίσουν,
τά τραγούδια ὅλα θά σβήσουν.

‘Η κρυστάλλινη χαρά μου
κομματάκια σκόρπια χάμου...

Καί θά νοιώθω – σᾶς ἀρέσει; –
πῶς μέ κόβουνε στή μέση...

Μ. Γ.

ΕΤΗ	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
ΔΙΑΖΥΓΙΑ	9.442	7.814	9.629	11.309	11.184	11.080	12.033	12.307

ΠΟΛΥΤΕΚΝΗ

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΡΘΟΔΟΞΗ

Τ.110
2006

ΔΩΡΕΑΝ

ΕΚΔΟΣΗ
Π.Ε.ΦΙ.Π.

Ἡ Π.Ε.ΦΙ.Π. ἔχει τιμηθῆ με:

- ΒΡΑΒΕΙΟ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ (1979)
- ΕΠΑΙΝΟ Ι. ΑΡΧΙΕΠΙΣΚ. ΑΘΗΝΩΝ (2001)
- ΕΠΑΙΝΟΥΣ πολλῶν Δημοσ. & Ἴδιωτ. Φορέων
- ΕΥΛΟΓΙΑ καὶ σύσταση Ἰ. Συνόδων καὶ Ἰ. Μητροπόλεων Ἐκκλησίας Ἑλλάδος καὶ Κύπρου.

«Τὸ πελαργίζειν ἐστὶ φιλο-
τεκνεῖν καὶ φιλογονεῖν».

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Τριμηνιαῖο δημοσιογραφικὸ ὄργανο
τῆς «Πανελληνίας Ἐνώσεως Φίλων
τῶν Πολυτέκνων» (Π.Ε.ΦΙ.Π.).
ΚΩΔΙΚΟΣ ΑΡΙΘ. ΕΝΤΥΠΟΥ: 1721.

Ἔτος 29ο, ἀρ. φύλλου 110,
Ἀπρίλιος - Μάιος - Ἰούνιος 2006.

Ἀκαδημίας 78Δ-106 78 ΑΘΗΝΑ.

☎ 210-38.38.496, 210-38.22.586,

FAX: 210-38.39.509.

e-mail: pefip@otenet.gr

Α.Φ.Μ.: 090047658, Δ.Ο.Υ. Α' Ἀθηνῶν.

Ἰδιοκτήτης: Π.Ε.ΦΙ.Π.

Ἐκδότης: Ἀντώνιος Ε. Ἀντωνίου,

τ. Διευθυντής Ἐμπορικῆς Τραπεζῆς,
Πρόεδρος Π.Ε.ΦΙ.Π.

Ἡ Ε.Π.Ο. συντάσσεται ἀπὸ Ἐπιτροπῆ.

Διευθυντής Συντάξεως:

Ἄγιορείτης Μοναχὸς Νικόδημος
(Μπιλάλης, πτ. Θεολ.-Φιλολ.).

Ἐκτύπωση:

«ΟΜΗΡΟΣ» Ε.Π.Ε., Κορωπί.

(θέση Νισίτζα) ☎ 210-66.43.050.

Ἡ Ε.Π.Ο. ἀποστέλλεται καὶ δια-
νέμεται ΔΩΡΕΑΝ. Δεκτὲς οἱ
προαιρετικὲς Εἰσφορὲς-Δωρεὲς.

Ἡ Π.Ε.ΦΙ.Π. ΕΙΝΑΙ:

- Φιλανθρωπικὸς-κοινωνικὸς Σύλλο-
γος καὶ λειτουργεῖ ὡς «Σταθμὸς ΠΡΩ-
ΤΩΝ ΒΟΗΘΕΙΩΝ Ὑπερπολυτέκνων-
Πολυτέκνων Ἑλλάδος», ἀπὸ ὅλη τὴ Χώ-
ρα, μὲ ΕΞΙ (6) ΠΑΙΔΙΑ καὶ ἄνω, ἀνή-
λικα ἢ σπουδάζοντα.
- ΕΙΔΙΚΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ
χρῶν, ἀνετήρων, ἀσθενῶν, φυλακισμένων,
διαζευγμένων καὶ μὲ 5, 4 καὶ 3 παιδιὰ,
ἀλλὰ καὶ ΑΓΑΜΩΝ μητέρων καὶ γενικά
ΕΓΚΥΩΝ, πού πεζόντα γιὰ ΕΚΤΡΩΣΗ,
γίνονται κατ' ἐξαιρέση δεκτὲς. ΧΡΕΙΑ-
ΖΟΝΤΑΙ ἐγκυρα ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΤΙΚΑ:
πιστοποιητικὸ οικογενειακῆς καταστάσεως,
ὕγειας-Κρατικῆς Νοσοκομειοῦ κλπ., καθὼς
καὶ οικογενειακὴ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ (κα-
θαρὴ καὶ σοβαρῆ).

ΔΕΧΟΜΑΣΤΕ ΠΑΡΑΛΑΜΒΑΝΟΥΜΕ

- ΔΩΡΕΕΣ ΣΕ ΧΡΗΜΑΤΑ
(βλ. ἐπομένους Τραπεζ. Λογαρ/μους καὶ
ἐσώκλησιτὴ Ταχυπληρωμῆ, σ. 30-31).
- ΔΩΡΕΕΣ-ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ ΣΕ ΕΙΔΗ:
τρόφιμα, ἱματισμὸ καινούργη ἢ σὲ καλὴ
καθαρὴ κατάσταση, κλινικοσκεπάσμα-
τα καὶ ἐπιπλα, οἰκαστὰ σκευὴ κλπ., βιβλία,
σχολικὰ εἶδη, παιχνίδια, ἀλλὰ καὶ ΟΙ-
ΚΙΕΣ ἢ ΟΙΚΟΠΕΔΑ, ὅπως καὶ πα-
ντὸς εἶδους ΔΩΡΕΑ χάρι τῶν συγχρό-
νων ἡρώων Πολυτέκνων ἀδελφῶν μας.

ΤΡΑΠΕΖΙΚΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΤΗΣ Π.Ε.ΦΙ.Π.

- ΕΘΝΙΚΗ (Ὑποκατ/μα ὁδ. Σόλωνος 75) ἀριθμ. 151/296047-89.
- ΕΜΠΟΡΙΚΗ (Κεντρικὸ, ὁδ. Σοφοκλέους 11) ἀριθμ. 18950804.
- ΑΓΡΟΤΙΚΗ (Κατ/μα ὁδ. Πανεπιστημίου 23) ἀρ. 002 01 085180 21.
- ALPHA BANK (Κεντρικὸ, ὁδ. Σταδίου) ἀρ. 101002002080906.
- Οἱ ΔΩΡΕΕΣ σὲ κάθε Φιλανθρωπικὸ Σωματεῖο φοροαπαλλάσσονται 100% μὲ ἀπλή κατάθεση
καὶ μέχρι τὸ ἀθροιστικὸ ποσὸ τῶν 300 € κατ' ἔτος. Ποσὰ ἄνω τῶν 300 € φοροαπαλλά-
σσονται, ἐφόσον κατατίθενται ὑπὲρ τοῦ Σωματεῖου σὲ Τραπεζα. Οἱ Δωρεὲς συνολικὰ πρὸς
διάφορα Φιλανθρωπικὰ Σωματεῖα φοροαπαλλάσσονται, ἐφόσον ὑπερβαίνουν ἀθροιστικὰ τὰ
100 € κατ' ἔτος. Πληροφορίες παρέχει ἡ Π.Ε.ΦΙ.Π. τηλεφωνικὰ, μὲ FAX ἢ μὲ e-mail.

ΓΙΑ ΚΥΠΡΙΟΥΣ ΚΑΙ ΑΠΟΔΗΜΟΥΣ ΚΥΠΡΙΟΥΣ

«ΠΑΓΚΥΠΡΙΑ ΕΝΩΣΗ ΦΙΛΩΝ ΤΩΝ ΠΟΛΥΤΕΚΝΩΝ» (Π.Ε.ΦΙ.Π.).
Λειτουργεῖ ὡς αὐτοτελὴς Σύλλογος. Διεύθυνση: Πρεβέξης 8 - Κάτω Πολεμίδα, Ἄγ. Ἰωάννης, 4154
ΛΕΜΕΣΟΣ, τηλ. 25-567.933. Πρόεδρος: Ἄνδρ. Μανρουδῆς, Θεολ.-καθηγ. Ὁρεὲς ἐπικοινωνίας 6-11 μ.μ.

ΤΡΑΠΕΖΙΚΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ Π.Ε.ΦΙ.Π. ΚΥΠΡΟΥ:

- ΤΡΑΠΕΖΑ ΚΥΠΡΟΥ, Ὑποκ/μα Πικαστρίου 1, Ἄγ. Ἰωάννης-Λεμεσός, ἀρ. Λογ: 0341-01-031847.
- ΛΑΪΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ, Ὑποκ/μα Πάφου 2, Λεμεσός, ἀρ. Λογ.: 022-21017153.
- Ἡ Ε.Π.Ο. ἔχει τὴν εὐλογία-σύσταση τῆς Ἰ. Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ τῶν Ἰ. Μητροπόλεων Κύπρου.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ τοῦ παρόντος «Εἰδικοῦ Ἀφιερώματος» ἢ ἀναγκαῖα Εἰσαγωγή στό... θλιβερό θέμα ΔΙΑΖΥΓΙΟ.

Α'.

Εἶναι αὐτονόητο ὅτι τό ΔΙΑΖΥΓΙΟ «φύσει καί θέσει» ἀνήκει στή θεματολογία τοῦ Περιοδικοῦ μας «Ἑλληνορθόδοξη Πολύτεκνη Οἰκογένεια». Ἐξάλλου εἶναι γνωστό, ὅσο καί θλιβερό, ὅτι ἡ Οἰκογένεια γενικά καί εἰδικά ἡ Πολύτεκνη ἔχει πολεμηθῆ καί πολεμεῖται μέχρι... διαλύσεως μέ πολλούς καί διαφόρους τρόπους, μεταξύ τῶν ὁποίων τό Διαζύγιο, ὅπως καί οἱ παραλλαγές του (διάσταση, ἐγκατάλειψη κλπ.), κατέχουν τήν πρώτη θέση.

Βέβαια, καί σέ προηγούμενα τεύχη (53/1992, σ. 34-38· 77/98, σ. 12-13· 81/1999, σ. 7-10· 92/2001, σ. 17-26· 99/2003, σ. 28-30· καί 105/2005, σ. 13-15) εἶχαμε κάμει εἰδικές ἀναφορές καί δημοσιεύσεις, καί μάλιστα στό τεύχος 105/2005, μέ τό χαρακτηριστικό τίτλο τοῦ ἀρθρου: «**Ἄχ, αὐτά τά ΔΙΑΖΥΓΙΑ (50%)!**».

Καί ἀκριβῶς, μελετώντας πρός σύνταξη συνεχείας ἢ συνεκειῶν, διαπιστώσαμε ὅτι τό μέγα καί δύσκολο θέμα-πρόβλημα-δράμα ΔΙΑΖΥΓΙΟ δέν ἐξαντλεῖται σέ μιά συνέχεια, μάλιστα μετά ἕνα τρίμηνο, ἐνῶ οἱ περισσότερες συνέχειες, ἀνά τρίμηνο ἐπίσης, θά διασποῦσαν τήν ἀναγκαῖα ἐνότητα καί συνοχή τοῦ θέματος γιά τήν εὐκαταία ἐνότητα καί ὄχι τήν ἀπειλουμένη ἀπόσταση-διάσταση καί διάζευξη-διάλυση τοῦ **πρωταρχικοῦ καί μοναδικοῦ συνεκτικοῦ δεσμοῦ καί θεσμοῦ τῆς Ἀνθρώπινης Κοινωνίας, τοῦ Γάμου-Οἰκογένειας**. Γι' αὐτό καί καταλήξαμε ν' ἀφιερῶσουμε στό θέμα ΔΙΑΖΥΓΙΟ ὁλόκληρο τεύχος ὡς «**Εἰδικό Ἀφιέρωμα**» (βλ. καί σελ. 32) περιλαμβάνοντας σ' αὐτό περιληπτικά τά κυριότερα στοιχεία τῆς γενομένης εἰδικῆς μελέτης-ἔρευνας, μάλιστα ἀπό τόν ὀγκώδη Φάκελο τῆς Π.Ε.Φ.Π.: «**Φάκελος ΔΙΑΖΥΓΙΟ**».

Ὅτι ὅσο δέν κατορθῶσαμε ἐγκαιρα νά συνθέσουμε τό πολύ καί ποικίλο ὕλικό τοῦ «**Φακέλου ΔΙΑΖΥΓΙΟ**» γι' αὐτό τό τεύχος, (Εἰδικοί καί ἀνεξάρτητοι τῆς θελήσεως καί τοῦ σχεδιασμοῦ μας λόγοι δέν τό ἐπέτρεψαν). Ἄλλ' ὅμως κατὰ τή σχετική μελέτη καί ἀπό τήν εὐρύτατη βιβλιογραφία γιά τό θέμα ΔΙΑΖΥΓΙΟ σταματήσαμε ἰδιαίτερα στό τελευταῖο καί εἰδικό κεφάλαιο τοῦ βιβλίου τοῦ Καθηγητῆ τῆς Κοινωνικῆς Ψυχολογίας στό Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων Παύλου Ἀ. Κυριακίδη μέ τόν τίτλο: «**Ἡ Οἰκογενειακή Σχέση**», ἔκδοση Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, Ἰωάννινα 1999, 3η ἔκδοση. Πρόκειται γιά τό «ἕβδομο κεφάλαιο» τοῦ βιβλίου μέ τόν τίτλο: «**Παθολογία τῆς οἰκογενειακῆς σχέσης**» (σελ. 177-234) καί εἰδικότερα γιά τήν παράγραφο 4: «**7.4. Διαζύγιο: Τό τέλος τῆς σχέσης**» (σελ. 221-234· καί σελ. 24-30 τοῦ παρόντος), πού ὑποδιαιρεῖται καί ἀναπτύσσεται στίς ἐξῆς ὑποπαραγράφους-ἐνοτίτες:

α) 7.4.1. Αἷτια διαζυγίου·

β) 7.4.2. Ἐπιπτώσεις τοῦ διαζυγίου στούς συζύγους·

γ) 7.4.3. Ἐπιπτώσεις τοῦ διαζυγίου στά παιδιά·

δ) 7.5. Ἡ μονογονεϊκή οἰκογένεια.

Τό γράμμα καί τό πνεῦμα τῶν ὑποπαραγράφων-ἐνοτήτων αὐτῶν ἦταν -καί εἶναι- «τό ζητούμενο» γιά τό θέμα μας, ὥστε νά τό «υἰοθετήσουμε» πλήρως, χωρίς καμία ἐπιφύλαξη, γιά ἀναδημοσίευση στό Περιοδικό μας. Καί εἴμαστε εὐτυχεῖς, διότι ὁ φίλος πλέον καί εὐγενέστατος Καθηγητής κ. Κυριακίδης, γιός Πολυτέκνων (5ος ἀπό 6 ἀδελφια) καί ἀναγνώστης τοῦ Περιοδικοῦ μας, μέ πολλή προθυμία καί καρά ἔδωσε τήν ἀδειά του ἀνεπιφύλακτα καί ἀνιδιοτελῶς.

Εἰλικρινά, συγχαίρουμε τόν κ. Κυριακίδη γιά τό σπουδαῖο ἐπιστημονικό, ἀλλά καί ἑλληνορθόδοξο βιβλίό του, ὅπως καί τόν εὐχαριστοῦμε θερμά γιά τήν προσφορά του, πού πιστεύουμε καί εὐχόμαστε νά ὠφελήσει πολύ τούς Ἀναγνώστες τοῦ Περιοδικοῦ μας, Πολυτέκνους καί Φίλους τῶν Πολυτέκνων καί ἰδιαίτερα τούς νέους. Καί ἀκριβῶς, πιστεύουμε ὅτι ἡ ἀνάγνωση τοῦ παρόντος τεύχους (τοῦ 7ου κεφαλαίου τοῦ βιβλίου) πολλούς θά παρακινήσει νά μελετήσουν ὁλόκληρο τό βιβλίό «**Ἡ οἰκογενειακή σχέση**» (σελίδες 260), τό ὁποῖο εἶναι εὐκολοδιάβαστο, χάρη στό ἐνδιαφέρον τοῦ θέματος (ἡ Οἰκογένεια γενικά), χάρη στόν εὐχάριστο τρόπο γραφῆς (ἐπι-

στημονικό και ψυχολογικό, αλλά και εκλαϊκευτικό -και με ευανάγνωστα γράμματα, μεγάλα στοιχεία).

Γι' αυτό μάλιστα κι εμείς προτιμήσαμε να παραθέσουμε ολόκληρο τό 7ο κεφάλαιο (και όχι μόνο τά περί διαζυγίου), του οποίου οι παράγραφοι αναφέρονται ως... παθολογικά συμπτώματα της όντως βαρείας νόσου ΔΙΑΖΥΓΙΟ. Ίδου και οι χαρακτηριστικοί τίτλοι τών παραγράφων:

7.1. Τό άναπόφευκτο τής κρίσης στίν οικογένεια.	7.3.1. Ή ρουτίνα και ή αύτοεγκατάλειψη.
7.1.1. Αιτίες κρίσεων στίν οικογένεια.	7.3.2. Μερικές άδυναμίες και έλλείψεις.
7.2. Μερικές συνέπειες... στίν οικογένεια.	7.3.3. Ή ζήλια.
7.2.1. Ψυχολογικές συνέπ... στά παιδιά.	7.3.4. Ή αύταρχική συμπεριφορά.
7.2.3. Μερικές συνέπειες... στίν οικογένεια, πού άντανακλώνται στίν κοινωνία.	7.3.5. Ή βία και ή κακοποίηση.
7.3. Ή διάβρωση τής σχέσης.	7.3.6. Ή συζυγική άπιστία.
	Και έπονται τά περί διαζυγίου, πού προαναφέραμε.

Β'.

Παρουσιάζοντας όμως τό παρόν τεύχος ως «Ειδικό ΑΦΙΕΡΩΜΑ» στό θλιβερό θέμα ΔΙΑΖΥΓΙΟ, κρίνουμε σκόπιμο νά εξηγήσουμε ποιά είναι ή σύνθεση του όντως ύψηλου ποσοστού διαζυγίων ως συνολικού άριθμού 50% και άνω και πρός τά άνω!

Τό ποσοστό λοιπόν 50% τών διαζυγίων συνίσταται και αναφέρεται στό συνολικό ΕΤΗΣΙΟ άριθμό διαζυγίων και «χωρισμών», ήτοι δύο κατηγοριών: α) τών διαζυγίων με δικαστική άπόφαση, ποσοστό 30% περίπου και β) τών διαλυομένων ή χωριζομένων τύπων ή μορφών οικογένειας χωρίς γάμο έπίσημο, θρησκευτικό ή και πολιτικό, ποσοστό 20% τουλάχιστο. Στή δεύτερη (β') κατηγορία περιλαμβάνονται και οι διαλελυμένες οικογένειες άπό έγκατάλειψη ή και εξαφάνιση του ενός συζύγου, συνηθέστατα του «συζύγου-πατέρα» και του φίλου ή συντροφού στις περιπτώσεις «άγáμων μπιτέρων» (μέ ένα ή και περισσότερα παιδιά. Και έδω, στις «άγαμες μπιτέρες», πρέπει νά περιλαμβάνονται και οι πάρα πολλές Τσιγγάνες-Έλληνίδες, πού αυτοαποκαλούνται «άστεφάνωτες»). Και τέλος, έδω, στόν προηγούμενο κατάλογο διαλελυμένων έπίσημα ή άνεπίσημα οικογενειών πρέπει νά συνηπολογίζονται και οι οικογένειες με συζύγους πού συνυπάρχουν, άλλ' εύρίσκονται σέ «έμπόλεμη κατάσταση» (μέ συχνές συγκρούσεις, χρήση βίας κ.λπ.), κατάσταση πού άργά ή γρήγορα καταλήγει σέ δικαστικό διάζυγιο ή σέ χωρισμό (διάσταση, εγκατάλειψη) ή είναι κατάσταση άφόρητη», όποτε ισχύει γι' αυτές τίς καθόλου λίγες περιπτώσεις «τό άκ, τό βάκ και τ' άλλίμονο», ιδιαίτερα όταν υπάρχουν παιδιά μικρά, μάλιστα προσχολικής και σχολικής ηλικίας.

Χρειάζεται μήπως τώρα, έπειτα άπό τά μάλλον λίγα και περιληπτικά προηγούμενα, νά χαρακτηρίσουμε τό σύγχρονο και συχνό τούτο φαινόμενο του διαζυγίου και χωρισμού, τουλάχιστο γιά τή συμβατικά Έλληνορθόδοξη Πατρίδα μας, ως κρίση-κρίσιμη άρρώστια ή επιδημία, μέ άπρόβλεπτες φυσικά και πάντως καταστροφικές συνέπειες; Οι πλείστοι ειδικοί μελετητές-έρευνητές, τόσο Έλληνες, όσο και ξένοι, είναι πολύ... άπαισιόδοχοι, χωρίς περιθώρια... έλπίδας!

Μάλιστα ή ψυχοκοινωνιολόγος Χάρης Δ. Κατάκη ήδη τό 1984, όταν τά συμπτώματα τής κρίσεως ήσαν βέβαια άνησυχητικά, άλλ' ώστόσο λιγότερα, έκαρκτήρισε τή σύγχρονη, τότε, και 3η «ταυτότητα τής έλληνικής οικογένειας», και ιδιαίτερα τής μελλοντικής, ως... «χασοτική»! (Βλ. τής ίδιας, Οι τρείς ταυτότητες τής έλληνικής οικογένειας», Έκδόσεις «Κέδρος», Αθήνα 1984, σελ. 179 και 183).

Άλλ' ως Έλληνορθόδοχοι και Φίλοι τών ώραίων και ήρωικών Πολυτέκνων Οικογενειών δέν δικαιούμαστε νά είμαστε... άπαισιόδοχοι και άεπλίδες. «Ζή Κύριος ό Θεός», ό εύλογήσας και αγιάσας και άναδείξας τό Γάμο-Οικογένεια σέ «Μυστήριον Μέγα». «Τό μυστήριον τούτο μέγα έστίν, έγώ δέ λέγω εις Χριστόν και εις πίν Έκ-

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ ΣΧΕΣΗΣ.

Του Καθηγητή Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
ΠΑΥΛΟΥ Α. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗ*

7.1. Το αναπόφευκτο της κρίσης στην οικογένεια.

Κάθε άνθρωπος είναι ένα μοναδικό ον. Δεν υπάρχουν πάνω στη γη ούτε δύο όμοιοι άνθρωποι. Είναι φυσικό λοιπόν δύο σύζυγοι, όσο και αν μοιάζουν, να έχουν λίγες ή πολλές διαφορές. Οι διαφορές αυτές είναι σωματικές, διαφορές στη μόρφωση, στο χαρακτήρα, στις συνήθειες, στις ιδέες, στη νοοτροπία κ.ά. Αν είναι μικρές και ασήμαντες, περνούν σχεδόν απαρατήρητες και δεν δημιουργούν αιχμές για συγκρούσεις. Όταν όμως είναι μεγάλες και καθένας επιμένει σ' αυτές, χωρίς διάθεση τροποποίησης ή συμβιβασμού, μπορούν να αποθούν ολέθριες για όλα τα μέλη και τη συνοχή της οικογενειακής σχέσης.

Εκτός από τις ατομικές διαφορές των συζύγων, με το πέρασμα του χρόνου και ανάλογα με τις συνθήκες της ζωής, εμφανίζονται επιπλέον ορισμένες διαφορές στο χειρισμό κάποιων οικογενειακών θεμάτων (αγωγή παιδιών, οικονομικά κ.ά.). Αυτές ενδέχεται να εξομαλυνθούν, όταν δεν είναι σημαντικές, αλλά μπορούν και να εξελιχθούν και να πάρουν δραματικές διαστάσεις, με αποτελέσματα καθόλου ευχάριστα, με συνέπεια να παρατηρείται ότι το τόσο ελπιδοφόρο ξεκίνημα της οικογενειακής σχέσης για μερικά ζευγάρια μετά από μερικά χρόνια μετατρέπεται σε εφιάλη.

Όταν στο ζευγάρι υπάρχει συνείδηση της διαφοράς και ένας βαθμός αυτοσεβασμού και εμπιστοσύνης του καθενός στον εαυτό του και στον άλλο, τότε αυτές οι διαφορές και διαφωνίες δεν ενοχλούν ιδιαίτερα και είναι μια ευχάριστη ποικιλία, που αξιοποιείται σαν διαφορετική απόχρωση στο φόντο της ζωής. Πολλές φορές οι μικροαντιθέσεις και οι μικροδιαφορές δίνουν στην εσωτερική ζωή ενός γάμου ζωή και κίνηση. Χωρίς διαφορετική γνώμη ή δεν υπάρχει ουσιαστικά αρμονία στο γάμο ή είναι φαινομενική ή σπριζεται στην έλλειψη προσωπικότητας του ενός ή και των δύο συζύγων.

Το ζευγάρι βρίσκεται σε καθημερινή αλληλεπίδραση, που αφορά σχεδόν ολόκληρη την προσωπικότητα, με αποτέλεσμα τόσο μεταξύ άνδρα και γυναίκας (αρχικά), όσο και παιδιών να υπάρχουν αμέτρητες καθημερινές συναλλαγές. Σχεδόν όλοι οι φίλοι, οι γείτονες, οι γνωστοί, οι συγγενείς δεν γνωρίζουν τα μέλη παρά ως μέλη ενός ζεύγους αρχικά και μετά μιας οικογένειας. Κανείς ασφαλώς δεν

* Κάποια έργα-βιβλία του Συγγρ. και σύντομα βιογραφικά του βλ. στή σ. 32.

Εξάλλου εξηγήουμε ότι για λόγους τεχνικούς τό κείμενο δημοσιεύεται μονοτονικό, γιατί μās απέστειλε σε ηλεκτρονική μορφή στο μονοτονικό από τό Συγγραφέα, χωρίς νά είναι δυνατή ή μετατροπή του σε πολυτονικό ή ή έκ νέου στοιχειοθεσία του. Καί κάνουμε αυτή τήν εξήγηση, γιατί τό Περιοδικό μας γράφεται πάντοτε στό πολυτονικό, πού είναι φιλολογική καί έλληνορθόδοξη άρχή καί γραμμή μας.

κλῆσιαν.» (Πρός Έφεσο, 5, 32). Καί ὅπως ἡ Ἐκκλησία, ὡς Σῶμα τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ, εἶναι Ἁγία καί ἀκατάλυτη-αἰώνια («καί πύλαι ἄδου οὐ καποχύσουσιν Αὐτῆς», Ματθ. 16, 18), ἔτσι καί «ἡ κατ' οἶκον ἐκκλησία» (Ρωμ. 16,4), ἡ Χριστιανική Ὁρθόδοξη Οἰκογένεια, θά ὑπάρχει πάντοτε ὡς δένδρο θαλερό καί καρποφόρο (Ψαλμ. 127), ὡς ἐστία ζωῆς, χάριτος καί χαρᾶς. «**Ἀπό τῆς ἐστίας (= οἰκογενείας) ἡ χάρις ἐνταῦθα τό τῶν ἀγαθῶν ἐργαστήριον**» ("Ἁγ. Γρηγόριος Νύσσης, Περὶ παρθενίας, κεφ. 23, J. Migne, P. G. 46, 405C. — Γιά τόν «**Ὁρθόδοξο Γάμο κατὰ τόν Ἅγιο Νικόδημο τόν Ἁγιορείτην**» ἔχουμε κυκλοφορήσει — καί διαθέτουμε ΔΩΡΕΑΝ — τό τεῦχος 94/2002, ὅπου συνοπτικά παρουσιάζεται τό νόημα καί τό μεγαλεῖο τοῦ «Μεγάλου Μυστηρίου»).

M.N.M.

γωνιάζει το ζευγάρι όσο οι ίδιοι τους εαυτούς τους, και όταν κάποιος έρχεται σε κρίση με το σύντροφό του, ουσιαστικά έρχεται σε κρίση και σύγκρουση με ένα κομμάτι του εαυτού του. Αν λοιπόν για οποιαδήποτε απόφαση χρειάζεται κανείς νηφαλιότητα, κατά μείζονα λόγο, όταν κατά τη στιγμή μιας κρίσης πρόκειται να πάρει μια απόφαση που αφορά στη σχέση του με το άλλο του μισό, οφείλει να βρίσκεται σε εγρήγορση και να έχει όλως ιδιαίτερη ψυχραιμία, καθώς ανάλογα με το χειρισμό μιας κρίσης, αυτή εξομαλύνεται ή περιπλέκεται.

Μέσα στην οικογένεια αναζητά κάθε άνθρωπος τη γαλήνη και ηρεμία, που τόσο βάλλονται στις μέρες μας. Όμως η ίδια η οικογένεια από εστιά ζωής μπορεί να μεταβληθεί σε κύτταρο πόνου και θανάτου, αποτελώντας για πολλούς ανθρώπους πηγή δυστυχίας και δυσεπίλυτων προβλημάτων. Με τη συμβολή της οικογένειας και ανάλογα με την ατμόσφαιρα που επικρατεί σ' αυτή και τις σχέσεις των μελών της μεταξύ τους, ακόμα και τα προβλήματα που ενδεχομένως αντιμετωπίζει ένα μέλος έξω από αυτή (λ.χ. εργασιακός χώρος, συναναστροφές), μπορούν είτε να επιλυθούν είτε να επιδεινωθούν.

Ο καταλύτης που δοκιμάζει την οικογενειακή σχέση είναι οι κρίσεις από τις οποίες αυτή διέρχεται (κάποια μέρα μπορεί να τελειώσουν τα χρήματα, να κλονιστεί η υγεία, να αδυνατίσει η βιολογική έλξη, να συμβεί κάτι έκτακτο). Αυτές θα κρίνουν αν οι σύζυγοι ήρθαν σε γάμου κοινωνία με επιπολαιότητα ή σπύριξαν την ένωση στη στέρεη βάση. Μέσα από τις κρίσεις θα δοκιμαστεί ο βαθμός του αλληλοσεβασμού, η ικανότητα της κατανόησης των αδυναμιών του άλλου, η διάθεση αυτοπροσφοράς, η συναίσθηση ευθύνης απέναντι στα παιδιά και η πίστη στο προφορικό συμβόλαιο που «υπογράφηκε» κατά τη διάρκεια της γνωριμίας του ζευγαριού, τότε που δινόταν η αμοιβαία υπόσχεση γάμου και επικυρώθηκε με την τέλεσή του.

7.1.1. Αιτίες κρίσεων στην οικογένεια.

Κρίσεις στην οικογένεια μπορεί να προκληθούν από διάφορες αιτίες. Η σημαντικότερη όμως αιτία, για να προκύψει συζυγική σύγκρουση, «οφείλεται στο ότι κανείς από τους συζύγους δεν ενδίδει στον άλλον κατά τη συγχώνευση (του εγώ στο εμείς) ή, όταν αυτός που μέχρι τώρα υπέκυπτε ή προσαρμοζόταν, αρνείται να συνεχίσει».^{132*} Λόγοι υπάρχουν άπειροι. Η κρίση μπορεί να προκληθεί από εξωτερικά και εσωτερικά γεγονότα. Εσωτερικά λέμε τα γεγονότα και τις αιτίες που οφείλονται σε υπατιότητα των ιδίων των μελών της οικογένειας, ενώ εξωτερικά είναι αυτά για τα οποία υπεύθυνες είναι οι κοινωνικές συνθήκες και το περιβάλλον (συγγενείς, φίλοι, ανεργία, πόλεμοι, αρρώστιες, θάνατος, οικονομική κατάρρευση κ. ά.). Η ανεργία και η περιστασιακή εργασία μπορεί υπό ορισμένες συνθήκες να είναι αιτία σύγκρουσης. Η αδυναμία του συζύγου να βρει εργασία και να ικανοποιήσει τις ανάγκες της οικογένειας τον κάνει να αισθάνεται μειονεκτικά, με συνέπεια να ανιδρά όχι λογικά, αλλά κάτω από συναισθηματική φόρτιση, που σε ορισμένες περιπτώσεις δεν μπορεί να ελέγξει.¹³³ Υπάρχουν βέβαια περιπτώσεις κατά τις οποίες η τυπολογία αυτή δεν ισχύει, όταν λ.χ. η οικονομική δυσπραγία οφείλεται στην ανικανότητα του συζύγου και δεν είναι θέμα συνθηκών. Αντίθετα, όταν υπάρχει πραγματική εξωτερική αιτία, όπως η οικογένεια απειλείται από κάποιο εξωτερικό παράγοντα, αυτό λειτουργεί ουσπερωτικά, με αποτέλεσμα τα μέλη της οικογένειας να δείχνουν περισσότερη αλληλεγγύη.

Άλλες φορές οι κρίσεις έχουν αλυσιδωτές συνέπειες (ανεργία, αλκοολισμός, συγκρούσεις, διάλυση). Εσωτερικά θεωρείται η αιτία, όταν προκαλείται από τα ίδια τα μέλη της οικογένειας, όπως σωματική ή ψυχική ανωμαλία ενός των συζύγων ή ενός παιδιού, αναπηρία, απιστία συζύγου ή ακόμα όταν η σύζυγος, που δεν εργαζόταν, αποφασίσει κάποια στιγμή να εργαστεί και αυτό αποσυντονίζει τη

* Οι υποσημειώσεις τηρούνται κατά την άριθμηση του Συγγραφέα στο βιβλίο του, όπου παρατίθενται στο κάτω μέρος της σελίδας, ενώ έμεις τις παραθέτουμε για λόγους τεχνικούς στο τέλος του Κεφαλαίου και του παρόντος τεύχους, σελ. 30.

λειτουργία της οικογένειας και μπορεί να εμποδίζει τα μέλη να εκπληρώσουν το ρόλο τους.¹³⁴

Η επίδραση των κρίσεων και συγκρούσεων μέσα στην οικογένεια είναι ανάλογη με την κατανόηση που μπορούν να δείχνουν απέναντι στα προβλήματα και τις ανάγκες τα μέλη της οικογένειας, αλλά και ανάλογη με το βαθμό αλληλοεκτίμησης που έχουν μεταξύ τους. Τις στιγμές αυτές δεν μπορούν να καταλάβουν ο ένας τη θέση του άλλου και η υποχώρηση θεωρείται από τον καθένα απαράδεκτη κίνηση. Αυτές τις στιγμές μπορούν να ακουστούν σκληρά λόγια και να νιώσει ο καθένας απέραντα μόνος και να μην μπορεί να συγκρατήσει το θυμό του. Και όμως, ο ένας είναι και παραμένει το καταφύγιο για τον άλλο. Αν έχουν λίγη αγάπη, θα μετανοήσουν για το σκληρό πρόσωπο του εγωισμού που άφησαν να φανεί.

Η ανάγκη που έχει κάθε σύζυγος από τον άλλο και η συμπλήρωση του ζεύγους με την ψυχοσωματική ένωση δίνει πληρότητα και ηρεμία και στους δύο. Κάθε διάσπαση αυτής της ενότητας για οποιονδήποτε λόγο δημιουργεί δικτυωτά προβλήματα για ολόκληρη την οικογένεια. Όπως στον ανθρώπινο οργανισμό αρρώστια είναι η παρεμπόδιση της αρμονίας,¹³⁵ κατά τον ίδιο τρόπο λειτουργεί και κάθε οικογενειακή κρίση, η οποία διαταράσσει την ισορροπία σχέσεων των μελών. Αυτές μπορεί να συντελέσουν στην ωρίμανση των μελών, καθώς υπάρχει περίπτωση – με την κρίση που δημιουργήθηκε – να αποσαφηνισθούν στοιχεία που ήταν αδιευκρίνιστα στη συζυγική ή ευρύτερη οικογενειακή σχέση, αλλά είναι επίσης ενδεχόμενο, ανάλογα με το χειρισμό της κρίσης, να συμβάλουν στην ψυχική αποδιοργάνωση των μελών.¹³⁶

Υπάρχουν κρίσεις στην οικογένεια που μπορεί να περάσουν απαρατήρητες και άλλες που μπορεί να δημιουργήσουν αγεφύρωτο ρήγμα μεταξύ των μελών. Μία από τις δεύτερες σχετίζεται με την απουσία του πατέρα. Στη βιομηχανική κοινωνία ο πατέρας γίνεται όλο και λιγότερο ορατός μέσα στην οικογένεια. Οι οικονομικές υποχρεώσεις αναγκάζουν πολλούς πατέρες να απουσιάζουν πολλές ώρες και ημέρες από το σπίτι (ναυτικοί, πιλότοι, ανταπρόσωποι, μέλη εταιρειών, επιχειρηματίες). Στην περίπτωση που οι άνδρες για λόγους εργασίας λείπουν για πολλούς μήνες ή και χρόνια από την οικογένεια, η μητέρα αναλαμβάνει την αγωγή και τον έλεγχο των παιδιών, όπως και την υποχρέωση της επίλυσης των προβλημάτων τους. Η δύσκολη αυτή περίοδος επιδεινώνεται από την ταυτόχρονη απουσία και άλλων οικείων (γονείς, πεθερικά, αδελφές), οι οποίοι ενδεχομένως θα συντελούσαν στην άμβλυση των δυσχερειών και της πληθώρας των προβλημάτων (ψυχολογικών, βιολογικών, διανοητικών σχέσεων, κ.ά.) που δημιουργούνται. Ωστόσο, ακόμη και αν τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η μητέρα με την αγωγή των παιδιών επιλυθούν, στην ίδια σαν σύζυγο και γυναίκα η απουσία του συζύγου άφησε δυσαναπλήρωτο κενό.

Οι επιπτώσεις αυτής της απουσίας δεν περιορίζονται μόνο στην αγωγή των παιδιών και στην ψυχολογική κατάσταση της συζύγου, αλλά επηρεάζουν και τη θέση του ίδιου του πατέρα στην οικογένεια. Η μόνιμη σχεδόν απουσία του από το σπίτι και η παρουσία του εκεί μόνο για ύπνο δεν του δίνει τη δυνατότητα επικοινωνίας με τα μέλη. Επιπλέον του αλλάζει τη φυσική στάση απέναντι στα προβλήματα της οικογένειας. Όταν κανείς δεν λαβαίνει ενεργό μέρος στη ζωή της οικογένειας και δεν συμμετέχει στην επίλυση προβλημάτων, που έχουν σχέση με τη ζωή του κάθε μέλους, είναι επόμενο να απομονώνεται, να αποξενώνεται και να μην αισθάνεται πλήρες μέλος της οικογένειας. (Του είναι αδύνατο να επιβληθεί στα παιδιά, αγνοεί την κηδεμονία τους στο σχολείο).¹³⁷

Άλλη κρίση, διαφορετικής μορφής, μπορεί να είναι αυτή που αναφέρεται στην έδρα κατοικίας της οικογένειας, στο σπίτι, καθώς τόσο ο τόπος, όσο και το είδος κατοικίας επηρεάζουν την ψυχολογία των μελών της οικογένειας. Άτομα που ζουν σε τρώγλες και δεν μπορούν να δεχθούν επισκέψεις φίλων που θα ήθελαν νιώθουν ψυχικά και κοινωνικά απομονωμένα, παραγκωνισμένα και ίσως μειονεκτικά. Αυτή η κοινωνική απομόνωση δεν δημιουργεί ενδεχομένως προβλήματα μόνο στους μεγάλους (γυναίκες), αλλά προπαντός και κυρίως στα παι-

διά. Η κακή αυτή κατάσταση δεν επιτρέπει την είσοδο νέων πολιτιστικών στοιχείων στην οικογένεια και εμποδίζει την κοινωνικοποίηση των νέων μελών της, γεγονός που μπορεί να έχει αρνητικές συνέπειες στην ψυχολογική, κοινωνική, αλλά και οικονομική τους εξέλιξη. Τα νέα κυρίως μέλη επιδιώκουν να αλλάξουν την κατάσταση αυτή, με συνέπεια το ενδεχόμενο κρίσεων στην οικογένεια.

7.2. Μερικές συνέπειες από την κρίση στην οικογένεια.

7.2.1. Ψυχολογικές συνέπειες στη σύζυγο.

Ένα πλήθος ψυχικών παθήσεων ξεκινά από τις διαταραγμένες σχέσεις των μελών της οικογένειας. Υπερβολικές ή παράλογες απαιτήσεις, καταπίεση, λανθασμένη εικόνα βιοθεωρίας των μελών κ.ά. τα οδηγούν συχνά σε ψυχικές διαταραχές. Κάθε δυσάρεστο γεγονός, που διαταράσσει τις ομαλές, τις κανονικές συνθήκες ζωής μιας οικογένειας και οδηγεί σε κρίση, επηρεάζει τα μέλη σε μικρό ή μεγάλο βαθμό ανάλογα: α) με τη σημασία που έχει η κρίση για όλη την οικογένεια· β) με την προσωπικότητα και αντοχή του κάθε μέλους· και γ) με τη χρονική στιγμή που συμβαίνει (λ.χ. αμέσως μετά το γάμο, με τη γέννηση ενός παιδιού, κατά την παιδική του ηλικία κ.λ.π.). Όταν μια σχέση απογυμνωθεί από την αγάπη, στην οποία επενδύει καθένας των συζύγων, τότε αναδύεται ένα ψυχικό χάσμα μεταξύ τους, το οποίο, αν δεν γεφυρωθεί, μπορεί να δημιουργήσει σωρεία προβλημάτων.

Από τις επιστημονικές διαπιστώσεις πολλών ερευνών προκύπτει το γεγονός ότι οικογενειακά προβλήματα που προέρχονται από ποικίλες αιτίες έχουν αντίκτυπο στην ψυχοσωματική κατάσταση των μελών της οικογένειας. Πράγματι, έρευνες έχουν δείξει ότι η οικογενειακή δυσαρμονία και οι ψυχικές εντάσεις διαβρώνουν όχι μόνο τον ψυχικό κόσμο του ανθρώπου, αλλά δημιουργούν και διάφορα ψυχοσωματικά προβλήματα, αφού υπάρχει στενή σχέση σώματος - ψυχής.¹³⁸ Έτσι πολλά φάρμακα δεν είναι αποτελεσματικά, όταν υπάρχει ψυχοσωματικό πρόβλημα βαριάς μορφής. Ιδιαίτερα προβλήματα επικοινωνίας μέσα στην οικογένεια εκδηλώνονται με σωματοποιήσεις.

Η δυσαναλογία δυνάμεων ανάμεσα στον άντρα και τη γυναίκα είναι η πιο συχνή αιτία διχόνοιας. Όταν η γυναίκα έχει ισχυρή προσωπικότητα, είναι έμπειρη και έξυπνη σε βαθμό που ξεπερνά τον άντρα, τότε γίνονται ουσιαστικά και οι δύο δυστυχείς. Και τούτο συμβαίνει, διότι αυτή δεν νιώθει ότι έχει ένα ισχυρό στήριγμα δίπλα της, αλλά έναν αδύναμο άνθρωπο, που θέλει προστασία. Αντίθετα, αυτός από την πλευρά του και στο μέτρο που η γυναίκα του τονίζει σε κάθε ευκαιρία τη διαφορά τους, αισθάνεται ταπεινωμένος και υποχείριο στην εξουσία της. Για να υπάρξει αρμονία, είναι ανάγκη ο άντρας να αναλάβει τις ευθύνες του και η γυναίκα να στηρίζει συναισθηματικά ολόκληρη την οικογένεια.

Αυτό βέβαια δεν αποκλείει το μοίρασμα των ευθυνών, τη συμμετοχή στον επαγγελματικό στίβο και της γυναίκας, με τον όρο να μη γίνεται η συμμετοχή αυτή αιτία της ελλείπουσ ή παντελούς εκπλήρωσης του κυρίως ρόλου της, που έγκειται στο ρυθμιστικό παράγοντα της συναισθηματικής ισορροπίας της οικογένειας.

Επισημαίνεται επιπλέον ως προς τη γυναίκα, η οποία λόγω υπερβάλλουσας συναισθηματικής φόρτισης είναι πιο ευάλωτη σε μια κακή οικογενειακή κατάσταση, ότι παρατηρούνται περιπτώσεις κατά τις οποίες, νεαρές μητέρες - σύζυγοι υποφέρουν πολλαπλώς από γάμους που δεν ευδοκίμησαν είτε για οικονομικούς λόγους είτε από υποτίμηση της γυναικείας εργασίας είτε εξαιτίας γενετήσιας δυσαρμονίας είτε από κακομεταχείριση από μέρους του συζύγου είτε επειδή τους ανατίθεται η αποκλειστική ευθύνη για τη φροντίδα των παιδιών είτε για κάποιον άλλο λόγο.

Οι οικογενειακοί διαπληκτισμοί γίνονται συχνά και για τους δύο, αλλά ιδιαίτερα για τη γυναίκα εμπόδιο στη γενετήσια ικανοποίηση και οδηγούν σε γρήγορη άμβλυση της ερωτικής επιθυμίας.¹⁴⁰ Έχει παρατηρηθεί επίσης ότι πολλές φορές και κατά διαστήματα, εξ αιτίας προβλημάτων στην οικογένεια, η σύζυγος περνά ιδιαίτερα βε-

βαρηνμένες, δύσκολες χρονικές περιόδους, κατά την διάρκεια των οποίων βρίσκεται σε πεσμένη διάθεση ή κακοδιαθεσία, η οποία μπορεί να εξωτερικεύεται με κλάμα ή παράπονο. Όταν τα προβλήματα συσσωρεύονται και ζητούν επίμονα λύση, μπορεί στη γυναίκα να παρουσιαστεί μια απώλεια ενδιαφέροντος για το γύρω περιβάλλον και όλο τον κόσμο. Εμφανίζονται σημεία κόπωσης και απάθειας και δίνεται η εντύπωση ότι για τίποτε δεν αξίζει κόπος ή προσπάθεια. Όλα αυτά εξασθενίζουν τον ψυχοφυσικό οργανισμό των γυναικών και προκαλούν ορισμένες «ιδιοτροπίες», όπως τάση για υπερβολική καθαριότητα, ζήλια, φλυαρία, κοινωνικό άγχος, ακόμα και υστερία, ώστε να επιβεβαιώνεται η διαδεδομένη άποψη περί «ασθενούς φύλου». ¹⁴¹

Είναι επόμενο στη συνέχεια να κόβονται οι δίαυλοι επικοινωνίας και το περιεχόμενο των συζητήσεων να περιορίζεται στα πολύ πεζά και τετριμμένα, ενώ οι αφορμές για οξύτερες είναι ευκολότερες. Μόνο εάν οι βάσεις του γάμου είναι στέρεες και οι προσωπικότητες του ζεύγους ώριμες και η σχέση τους βασίζεται στην αρχή της αμοιβαιότητας, χωρίς να κυριαρχεί ο μονόδρομος, τους παράλληλα υπάρχει ικανοποίηση από το επάγγελμα, τότε το ζευγάρι μπορεί να ξεπεράσει κάθε είδους συγκρούσεις, κάθε δυσκολία, όσο μεγάλη και να είναι αυτή. ¹⁴²

Σε παρόμοιες περιπτώσεις επιπλέον η ζωή του ατόμου διαποτίζεται από μια αρνητική εικόνα, όχι μόνο για τον κόσμο, αλλά και για τον ίδιο τον εαυτό του και τους άμεσους συγγενείς που τον περιβάλλουν. Δημιουργείται η εντύπωση ότι δεν υπάρχει τίποτα πια καλό στον κόσμο. Όλα φαίνονται μάταια, ανούσια και ολόκληρη η ζωή δεν έχει νόημα. Είναι σαφές ότι τα φαινόμενα αυτά μπορούν να οδηγήσουν τη σύζυγο σε κατάθλιψη.

Αυτή η καταθλιπτική διάθεση μπορεί να καταλήξει σε ψυχική δυσλειτουργία, αν δεν υπάρξει έγκαιρη πρόληψη και εάν δεν επιλυθεί θετικά. Στις περιπτώσεις αυτές της βαρειάς κατάθλιψης παρατηρούνται συνεχείς ενοκλήσεις στον ύπνο, έλλειψη συγκέντρωσης, απώλεια όρεξης, ακόμα και σκέψεις αυτοκτονίας. Πολλές φορές τα άτομα αντιδρούν με βραδύτητα σε ό,τι έχουν να κάνουν ή όταν πρέπει να απαντήσουν για οποιοδήποτε θέμα. Δεν λείπουν πολλές φορές και οι παράλογες ιδέες ότι λ.χ. κάποιος είναι ένοχος για κάποιο ασυγκώρητο αμάρτημα ή ότι ο ίδιος ο οργανισμός του δεν λειτουργεί φυσιολογικά. ¹⁴³

Η κατάθλιψη προσβάλλει συνήθως τις γυναίκες και αυτό αποτελεί ένα σοβαρότατο πρόβλημα, που δεν απειλεί μόνο την ίδια τη γυναίκα, αλλά και ολόκληρη την οικογένεια, αν δεν γίνει έγκαιρη πρόληψη. ¹⁴⁴ Η ιδέα της κατάθλιψης δεν είναι ανάγκη να έχει σχέση με την ίδια τη λογική. Στο μυαλό του καταθλιπτικού κυριαρχούν σκέψεις καθόλου λογικές. Έχει την εντύπωση ότι γέρασε, ότι έχασε την ομορφιά, ότι οι άλλοι δεν τον αγαπούν και ότι όλα πάνε από το κακό στο χειρότερο. Ένα καταθλιπτικό άτομο ξεχνάει τις καλύτερες εμπειρίες της ζωής του και συγκεντρώνει τις σκέψεις του σε κάθε αρνητική ανάμνηση, την οποία μεγαλοποιεί. Κάπως έτσι εξηγείται το γεγονός ότι τα ποσοστά αυτοκτονίας των εγγάμων γυναικών είναι μεγαλύτερα των αγάμων.

7.2.2. Μερικές συνέπειες της κρίσης στα παιδιά.

Όταν οι σύζυγοι απογοητεύονται ο ένας από τον άλλο, το γεγονός αυτό δεν κάνει τους ίδιους μόνο δυσυκισμένους, αλλά έχει και μια σειρά δυσμενών επιπτώσεων στα ίδια τα παιδιά. Γι' αυτό ακριβώς οι διευκρινίσεις των θέσεων γίνονται πριν από το γάμο, με σκοπό να αποφευχθούν ανεύθυνες πράξεις και να μη δημιουργηθούν προβλήματα στην ψυχή των παιδιών που θα γεννηθούν μελλοντικά στην οικογένεια. Είναι σοβαρό λάθος να μεταθέτει κανείς τα προβλήματα που έχει με το σύζυγο, τη σύζυγο στα παιδιά και να τα χρησιμοποιεί είτε για να προβάλει τον εαυτό του είτε για να προβάλει κάποιες δυσάρεστες θέσεις που έχει απέναντι στο σύζυγο ή στη σύζυγο. Δεν ευθύνεται σε τίποτε το παιδί, που μοιάζει ίσως φυσιογνωμικά τον πατέρα, να αναλαμβάνει τις ευθύνες των πράξεων του πατέρα, που δεν ικανοποιούν και δεν ευχαριστούν τη μητέρα.

Τραυματικές εμπειρίες στον οικογενειακό χώρο οδηγούν τα μέλη σε μεγάλες ψυχικές διαταραχές. Τα λιγότερο βαριά περιστατικά μπορούν να θεραπευτούν, ενώ σοβαρές περιπτώσεις γίνονται μόνιμες καταστάσεις και τραυματίζουν ιδιαίτερα τα παιδιά. «Το παιδί που βλέπει τους γονείς του να τσακώνονται συνεχώς ή να κρατούν μια παγερή μεταξύ τους απόσταση ουσιαστικά δεν έχει οικογένεια, δεν έχει τίποτε έξω από τον εαυτό του που να το στηρίζει, τίποτε το σταθερό στο οποίο μπορεί να βασισθεί».¹⁴⁵

Ψυχολόγοι, κοινωνιολόγοι και ψυχίατροι επιμένουν στη σημασία της οικογενειακής γαλήνης για όλους και ιδιαίτερα για τα παιδιά. «Τουλάχιστον 20-25% των παιδιών που φτάνουν στα εξωτερικά ιατρεία μεγάλων νοσοκομείων παρουσιάζουν συναισθηματικά, μαθησιακά ή προβλήματα συμπεριφοράς, που είναι άμεσα συνδεδεμένα με προβλήματα στην οικογένεια». Είναι κοινός τόπος ότι «ιδανικό περιβάλλον για φυσιολογική εξέλιξη του παιδιού θεωρείται η ευτυχισμένη και σωματικά και ψυχικά υγιής οικογένεια».¹⁴⁶ Διαταραχές στη δομή και στη λειτουργία της οικογένειας έχουν άμεσες και καθοριστικές συνέπειες στη σωματο-ψυχική και πνευματική εξέλιξη του παιδιού και ιδιαίτερα του εφήβου.¹⁴⁷ Επίσης υποστηρίζεται ότι μεγάλο μέρος από το ογκούμενο κύμα της νεανικής εγκληματικότητας στις αστικές ιδίως περιοχές, καθώς και ψυχικά νοσήματα των νέων αποδίδονται στην αποτυχημένη οικογενειακή ανατροφή των παιδιών. Χαρακτηριστική είναι η εξομολόγηση ενός νέου που έζησε σε δυσαρμονική οικογένεια: «Ο πατέρας αφέντης δεν έχει σήμερα θέση στην κοινωνία, αλλά ο συνεργάτης, ο φιλικός, ο πατέρας γεμάτος κατανόηση. Μην τεντώνετε το σχοινί, έχετε παραδείγματα. Ίδου η πορεία η δική μας».¹⁴⁸

7.2.3. Μερικές συνέπειες της κρίσης στην οικογένεια, που α- ντανακλώνται στην ευρύτερη κοινωνία.

Έρευνες για το οποιοδήποτε κοινωνικό πρόβλημα τινίζουν και υπογραμμίζουν τόσο το σημαντικό ρόλο της οικογένειας, όσο και τη θέση ότι, όταν κάτι δεν λειτουργεί καλά σ' αυτή, οι συνέπειες δεν περιορίζονται μόνο στην ίδια, αλλά είναι ευρύτερες, με επίδραση στο κοινωνικό σύνολο. Έρευνες λ.χ. που έχουν γίνει για τα αίτια της ομοφυλοφιλίας έχουν δείξει ότι ο ρόλος της οικογένειας σ' αυτά είναι σημαντικός. Εκτός από τους καθαρά βιολογικούς και ευρύτερα κοινωνικούς λόγους, η κύρια ευθύνη αποδίδεται στην οικογένεια, όπως τουλάχιστο δείχνει η κωδικοποίηση των αιτίων.

Ως λόγοι που οδηγούν στην ομοφυλοφιλία αναφέρονται κυρίως οι ακόλουθοι:

1. Εμπόδια για την ωρίμανση: Μόνιμα καϊδεμένα παιδιά, αφαίρεση πρωτοβουλιών και ευθυνών.

2. Αποξένωση από τα παιδιά του ενός ή και των δύο γονέων.

3. Ξεχώρισμα των παιδιών σε αγαπητά και μη .

4. Ζήλια μεταξύ αδελφών.

5. Αυτο-απομόνωση του παιδιού - φυγή. Αποκοπή από την οικογενειακή ζωή.

6. Αισθήματα μειονεξίας που δημιουργούνται μέσα στην οικογένεια.

7. Διαταραγμένη σχέση με αδελφούς ή και με συνομηλίκους.

8. Αδυναμία του παιδιού να ελέγξει τις ενέργειές του.

9. Χαλαροί έως ανύπαρκτοι δεσμοί με την Εκκλησία.

10. Βιολογικές προδιαθέσεις: (δυσπλασίες κατασκευής, ορμονικές διαταραχές).

11. Διαταραγμένες σχέσεις συζύγων.

12. Ανισόρροπη συμπεριφορά του ενός ή και των δύο γονέων: (εγωισμός, εξζητημένη κοκεταρία).

13. Μίσος προς τους γονείς.

14. Υποκρισία γονέων που ανακαλύπτεται από τα παιδιά.

15. Ανασφάλεια, απογοητεύσεις, αποτυχίες.

16. Παράδοση ομοφυλοφιλίας στην οικογένεια.

(Με τον όρο παράδοση δεν εννοείται κληρονομική μετάδοση της ομοφυλοφιλίας, αλλά τονίζεται η αμβλυμένη αντίδραση της οικογένειας στην παρουσία του φαινομένου).

7.3. Η διάβρωση της σχέσης.

7.3.1. Η ρουτίνα και η αυτοεγκατάλειψη.

Οι αιτίες της διάβρωσης της σχέσης των συζύγων είναι άπειρες. Όταν για διάφορους λόγους «ψυκρανθεί η πρώτη αγάπη», εύκολα κανείς εφευρίσκει λόγους και αιτίες για κάτι τέτοιο. Συχνά προβάλλονται προφάσεις και δικαιολογίες, πίσω από τις οποίες κρύβονται μικροεγωισμοί, πικρίες, υποσυνείδητες επιθυμίες εκδίκησης, ανομολόγητα αισθήματα κατωτερότητας, ανεκπλήρωτες ερωτικές ικανοποιήσεις, απογοητεύσεις κ. ά. Αν οι σύζυγοι δεν πάρουν στα σοβαρά το θέμα του γάμου, τότε αρκεί η ρουτίνα, η καθημερινότητα, η υπερβολική εξοικείωση ή η πεζότητα να φθείρουν τη σχέση, και στην περίπτωση αυτή τα ασήμαντα, τα εντελώς δευτερεύοντα θέματα, όπως είναι το φαγητό, τα ψώνια, κάποια αγορά, το πρόγραμμα της τηλεόρασης κ.ά. μπορούν να οδηγήσουν σε μεγάλα ρήγματα, ακόμη και μετά από μακρόχρονη συμβίωση.

Σε ορισμένα ζευγάρια μετά από κάποιο χρονικό διάστημα συμβίωσης εμφανίζονται τάσεις και φαινόμενα τα οποία μπορούν να χαρακτηρισθούν διαβρωτικά, διαλυτικά της συνοχής της σχέσης. Αυτό συμβαίνει, επειδή δεν επεκράτησαν τα στοιχεία εκείνα που ενώνουν το ζευγάρι βοηθώντας το να αρθεί πάνω από τις υπάρχουσες αντιθέσεις. Τουναντίον, μετά την πρώτη αγάπη, άρχισε να δημιουργείται ρήγμα, το οποίο σταδιακά διευρύνθηκε. Μία τέτοια διαβρωτική τάση είναι να απομακρύνονται οι σύζυγοι και οι δυο ή ο ένας από το σπίτι, μέσα στο οποίο δεν νιώθουν πλέον ευχάριστα.

Ο σύζυγος ανακαλύπτει διάφορες απασχολήσεις και δραστηριότητες που τον κρατούν όλο και περισσότερο μακριά από το σπίτι. Βρίσκει εύκολα ως λόγο απουσίας του από την οικογένεια την επαγγελματική του απασχόληση, τη συμμετοχή του σε κάποιο σύλλογο, κάποια λέσχη, κάποια παρέα, ένα κόμπυ κ.λ.π. Αποφεύγει να έρχεται σε επαφή με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας. Η συμμετοχή του στη λύση των προβλημάτων, που αυτά έχουν, περιορίζεται συχνά στη φράση «πόσο στοικίζει», πιστεύοντας ότι στην ενέργεια αυτή συνοψίζεται το σύνολο των υποχρεώσεων του. Ζει, ακόμη τουλάχιστο, στο ίδιο σπίτι με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας, αλλά βλέπονται αραιά. Εξωτερικά, για την κοινωνία, είναι οικογενειάρχης, ο σύζυγος της γυναίκας του και ο πατέρας των παιδιών του. Ο ίδιος όμως, μέσα του, βιώνει ήδη τη μοναξιά και το αδιέξοδο.

Αλλά και η σύζυγος έχει τρόπο φυγής. Αυτός εξαρτάται από το αν εργάζεται ή όχι. Όταν η γυναίκα εργάζεται έξω από το σπίτι, η ίδια η εργασία επιφορτίζεται και με νέο ρόλο. Δεν είναι πια καθαρά και αποκλειστικά μια βιοποριστική απασχόληση, αλλά γίνεται καταφύγιο. Όταν μάλιστα η φύση της εργασίας ανοίγει προοπτικές και δυνατότητες επαγγελματικής εξέλιξης και αντίστοιχης σταδιοδρομίας, τότε απορροφά όλες τις τις δυνάμεις, δυνάμεις που παλαιότερα η ίδια είχε τάξει, για μια χρονική περίοδο τουλάχιστο, μόνο στην οικογένεια. Στην περίπτωση αυτή ο σύζυγος έρχεται σε δεύτερη μοίρα, τη δε μπριτική φροντίδα, όσο αυτό είναι δυνατό, έχει αναλάβει άλλο άτομο.

Αντίθετα, όταν η γυναίκα δεν εργάζεται έξω από το σπίτι, απομακρύνεται ψυχικά από το σύζυγο, προσανατολίζοντας τη δραστηριότητά της, σχεδόν αποκλειστικά, στη φροντίδα των παιδιών, την αρρωστημένη περιποίηση των χώρων του σπιτιού, σε φίλες της. Ειδικά όταν αισθάνεται απογοητευμένη από τον άνδρα της και είναι θύμα δικών του λαθών, μπορεί να στραφεί σε άλλες απασχολήσεις, όπως αλκοόλ, χαρτιά, ακόμη και στην υπερβολική αφοσίωση στη θρησκεία, ή ακόμη να ενισχύσει τους δεσμούς της με την πατρική οικογένεια ή με άλλο πρόσωπο, με όσα αυτό μπορεί να σημαίνει.

Είτε από την πλευρά του συζύγου είτε της συζύγου, αυτό που φαίνεται είναι ότι η αγάπη, στο όνομα της οποίας κάποτε με τόσες προσδοκίες ξεκίνησαν, είναι νεκρή. Όσο δε για τη φιλία και τη συντροφικότητα, αυτές δεν βρήκαν τις κατάλληλες προϋποθέσεις και δεν πρόλαβαν καν να γεννηθούν.

7.3.2. Μερικές αδυναμίες και ελλείψεις.

Μια σειρά αδυναμίες του ενός ή και των δύο συζύγων μπορούν να οδηγήσουν σε ναυάγιο το σκάφος της οικογένειας. Δεν θα υπήρχε κρίση και κλονισμός του γάμου, αν και οι δύο συμβαλλόμενοι είχαν σταθμίσει την απόφασή τους, αν τα κριτήρια ήταν λογικά και τα μέτρα ανθρώπινα. Το σπουδαιότερο όμως είναι το αν προηγουμένως γνωρίζονταν. Έγινε εκτενής αναφορά σε προηγούμενο κεφάλαιο περί του τι στοιχειοθετεί και τι όχι ανθρωπογνωσία, όπως βέβαια και το πόσο δύσκολο, πλην απαραίτητο, είναι το εγχείρημα. Αξίζει να συμπληρωθεί, παρά ταύτα, ότι γνωρίζει κανείς καλύτερα το, τη σύζυγό του, όταν τον, την ιδεί όχι μόνο σε στιγμές ηρεμίας, αλλά και σε στιγμές που διεκδικεί ή διαπληκτίζεται με τρίτους, αφού σε παρόμοιες περιπτώσεις δείχνει κανείς αποκάλυπτα ποιος είναι ο πραγματικός εαυτός του.

Είναι γνωστό ότι η αγάπη νικά το θάνατο, όμως και οι διάφορες αδυναμίες νικούν την αγάπη. Οι αδυναμίες αυτές μπορεί να είναι οργανικές ή ψυχολογικές ή, σε κάποιες περιπτώσεις, συνδυασμός και των δύο. Όταν αναφερόμαστε στις οργανικές, εννοούμε τις διάφορες αναπηρίες, οι οποίες, στο μέτρο που περιορίζονται στο σώμα, μπορούν να μη δημιουργήσουν σοβαρά προβλήματα στη σχέση δύο ανθρώπων. Ωστόσο, για τις οργανικές αδυναμίες που έχουν σχέση με κάποια εγκεφαλική δυσλειτουργία, πρέπει να έχει κανείς πολλές επιφυλάξεις. Εκτός από το λόγο ότι πολλές από αυτές τις αδυναμίες παραπέμπουν ευθέως σε ασθένειες και σε ιατρό νευρολόγο, παρατηρείται συχνά το φαινόμενο τα άτομα αυτά να επιβαρύνονται και από ψυχολογικά προβλήματα, σαν συνέπεια της διαφορετικότητας που νιώθουν συγκρινόμενα με το περιβάλλον, και να χρίζουν ψυχιατρικής θεραπείας.

Άτομα που προέρχονται από «προβληματικούς» γονείς έχουν περισσότερες πιθανότητες να δημιουργήσουν επίσης «προβληματικά» παιδιά. Δεν αποκλείεται βέβαια, καθόλου «προβληματικοί» γονείς για διάφορους λόγους να αποκτήσουν «προβληματικό» παιδί. Θα πρέπει να τονισθεί όμως ότι μια οικογένεια της οποίας ο ένας γονέας έχει ψυχικό πρόβλημα διατρέχει περισσότερο τον κίνδυνο να αναπτύξει μη ομαλές οικογενειακές σχέσεις. Ακόμη και η συναισθηματική αστάθεια ενός των συζύγων μπορεί να αποβεί καταλυτική για την οικογένεια.

Όμως τα περισσότερα προβλήματα που εμφανίζονται στην οικογένεια είναι αποτέλεσμα ανωριμότητας, όχι βιολογικής ή ηλικιακής αλλά ψυχολογικής. Έτσι εξηγείται μια σειρά αδυναμιών, όπως είναι η αδυναμία ανάληψης ευθυνών αναφορικά με τη λήψη ορθών αποφάσεων, η αδυναμία προγραμματισμού ζωής, εργασίας, χρόνου, η αδυναμία ρύθμισης των θεμάτων της οικογένειας, σχεδιασμού, φροντίδας των παιδιών, αγωγής, περιποίησης, η αδυναμία ορθής χρήσης και διαχείρισης οικονομικών θεμάτων και η αδυναμία κατανόησης του άλλου.

Απίες της ανωριμότητας και της αδυναμίας μπορούν να είναι πολλές, όπως λ.χ. η μη ολοκλήρωση της προσωπικότητας, οι τραυματικές εμπειρίες, τα λανθασμένα πρότυπα, οι ουτοπικές ιδέες κ.ά. της προηγούμενης περιόδου της ζωής των συζύγων, οι οποίες μέσα στην οικογένεια δύσκολα καλύπτονται. Μερικές φορές μάλιστα όχι μόνο δεν καλύπτονται, αλλά με αφορμή διάφορα έκτακτα προβλήματα (φτώχεια, προκλήσεις, σοβαρές ασθένειες, ατυχήματα, παιδί με κάποιο ιδιαίτερο πρόβλημα κ. ά.) μεγιστοποιούνται και επηρεάζουν την οικογενειακή ζωή, γίνονται μάλιστα και αιτία εμφάνισης νέων προβλημάτων, που περιπλέκουν την κατάσταση (καταφυγή στον αλκοολισμό).

Αυτός είναι ένας λόγος για να τονισθεί η ανάγκη καλλιέργειας του ατόμου πριν από το γάμο, διότι κατά τη συμβίωση και την οικογενειακή ζωή οι προσωπικότητες των συζύγων υπόκεινται σε τόσες δοκιμασίες, που καθιστούν πολύ δύ-

σκολη έως αδύνατη την συμβίωση με ένα ανώριμο άτομο. Αυτό ασφαλώς δεν σημαίνει ότι ο γάμος είναι υπόθεση μόνο των πολύ καλλιεργημένων προσωπικοτήτων, καθώς κάτι τέτοιο θα αναιρούσε την ίδια του τη φιλοσοφία, η οποία θέλει το γάμο ως πορεία προς την ολοκλήρωση. Αξίζει να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι με το γάμο επιδιώκουμε την τελείωση του ζεύγους. Για να ολοκληρωθούν όμως δύο άνθρωποι μέσα από το γάμο, σημαίνει ότι προσήλθαν σ' αυτόν έχοντας καλλιεργήσει αρκούτως την προσωπικότητά τους και έχοντας καταστήσει αυτούς περαιτέρω καλλιεργήσιμους.

Η οικογενειακή σχέση περνά δύσκολες στιγμές και στην περίπτωση που αποδειχθεί ότι οι προσερχόμενοι στο γάμο παρουσιάζουν ορισμένες σοβαρές ελλείψεις. Τέτοιες μπορεί να είναι η έλλειψη σωστού οικογενειακού προτύπου. Αυτή παρουσιάζεται συννηθέστερα σε άτομα που προέρχονται από διαταραγμένες οικογένειες, όπου για διαφόρους λόγους τα πρότυπα – είτε το πατρικό είτε το μητρικό – δεν είναι επαρκή, σωστά. Είναι σοβαρή έλλειψη, ωστόσο μπορεί σε κάποιο βαθμό να αναπληρωθεί ανάλογα με τις άλλες ικανότητες των συζύγων.

Με την πάροδο του χρόνου μπορεί να εμφανισθεί έλλειψη αληθινής επικοινωνίας τόσο μεταξύ των συζύγων, όσο και μεταξύ των άλλων μελών της οικογένειας. Ήδη στο τέταρτο κεφάλαιο έγινε εκτενής αναφορά στις απίτες έλλειψης επικοινωνίας, όπως και στις επιπτώσεις της.

Παρατηρούνται περιπτώσεις συζύγων, ανδρών τις περισσότερες φορές, πολλοί των οποίων θεωρούν αυτονόητη την «κατάκτηση» της συζύγου τους, λησμονώντας με τον καιρό ότι η σχέση τους ξεκίνησε αρχικά με συναισθηματική επαφή και ακολούθησε η σωματική. Παραβλέπουν ότι η συναισθηματική τροφοδοσία της οικογένειας είναι εξίσου σημαντική με την υλική. Στις περιπτώσεις αυτές ο σύζυγος παύει να είναι διαχυτικός απέναντι στη σύζυγό του και αυτή με τη σειρά της έχει την εντύπωση ότι παραμελείται. Η επικοινωνία περιορίζεται στα κοινά και τετριμμένα και η διαμαρτυρία της συζύγου για παραμέληση κρύβει απογοήτευση, πίκρα, στέρψη και αποξένωση. Κρίσιμη καμπή της ζωής και αν παγιωθεί σαν τρόπος συμπεριφοράς αποτελεί την αρχή του τέλους.

Οι άνδρες εμφανίζονται συχνά εξαιρετικά φειδωλοί σε τρυφερότητα και προκαλούν έλλειψη συναισθηματικής διοχέτευσης όχι μόνο στη σύζυγο, αλλά και στα άλλα μέλη της οικογένειας.¹⁴⁹ Ανάγκη στοργής και τρυφερότητας έχουν και τα παιδιά της οικογένειας. Η έλλειψη αυτών των στοιχείων δημιουργεί στο παιδί ένα αίσθημα εγκατάλειψης. Αντίθετα, μια αγωγή που χαρακτηρίζεται από αγάπη και συνέπεια μπορεί, χωρίς υπερβολές, να αντισταθμίσει, κάτω από ορισμένες συνθήκες, μια κακή κληρονομική προδιάθεση, η οποία με άλλες συνθήκες μπορεί να εκδηλωθεί ως ψυχοκοινωνική πάθηση. Η συναισθηματική κάλυψη της οικογένειας μπορεί να λειτουργήσει θετικά για τις ανάγκες των μελών της, σε απροσδόκητο βάθος χρόνου.

Αν στην κοινωνική και οικονομική ζωή η εμπιστοσύνη είναι βασικό στοιχείο, αυτό ισχύει κατά μείζονα λόγο στο γάμο και την οικογένεια. Όπου εμφανίζεται έλλειψη εμπιστοσύνης, αμφιβολία, αμφισβήτηση, καχυποψία, εκεί παρατηρούνται και οι ρωγμές – αρχικά και κατά κύριο λόγο – στη σχέση των συζύγων και, στη συνέχεια, στις σχέσεις των άλλων μελών της οικογένειας, καθώς σε περιπτώσεις που καταρρέει η εμπιστοσύνη δύσκολα μπορεί να στερεωθεί ασφαλής σχέση. Όταν λείπει η εντιμότητα, επιδεινώνεται η ποιότητα της συζυγικής σχέσης και η φαντασία του θιγόμενου συζύγου από λάθος του άλλου συμπληρώνει την αρνητική εικόνα της πραγματικότητας, ενώ η επιφύλαξη έρχεται να πάρει τη θέση που είχε πρώτα ο αυθορμητισμός.

Δεν υπάρχει βέβαια πάντοτε σαφής συσχετισμός μεταξύ των λαθών ή αδυναμιών του ενός των συζύγων ή κάποιου άλλου μέλους με τη δυσπιστία και τον κλονισμό της οικογενειακής σχέσης, που σηματοδοτούν σημαντικότερο πρόβλημα. Ακόμη όμως και στην περίπτωση αυτή, που ένα λάθος δηλαδή έχει σαν αποτέλεσμα τον κλονισμό της εμπιστοσύνης, μια «συγγνώμη» από την πλευρά του ενό-

κου, που εκφράζει αληθινή μεταμέλεια, διορθώνει λάθη και παραλείψεις ξεκαθαρίζοντας το τοπίο. Η δύναμη της συγχώρησης δε, από την πλευρά του θιγόμενου, αποκαθιστά τις σχέσεις και επαναφέρει την διαταραχθείσα τάξη. Η συμφιλίωση που ακολουθεί, στην περίπτωση μάλιστα που συνοδεύεται από σαφή πρόθεση μη επανάληψης του λάθους, λειτουργεί ως νέο ξεκίνημα της συζυγικής ή οικογενειακής σχέσης, προσδιοριζόμενο από ό,τι θετικό συνοδεύει κάθε ανανεωτική προσπάθεια.

Πολλοί άνθρωποι είναι έτοιμοι να κατηγορήσουν και να μεμφθούν τους άλλους για κάποιο λάθος τους, ακόμη και για το μικρότερο. Αυτό το φαινόμενο είναι συχνό και μεταξύ συζύγων, ειδικά σε περιπτώσεις κατά τις οποίες το πέρασμα των χρόνων κοινής ζωής και η εξοικείωση που αυτή συνεπάγεται, αφαιρέσει από τη σχέση τους κάθε δείγμα λεπτότητας και τακτ. Οι ίδιοι άνθρωποι ωστόσο δεν παρουσιάζονται στον ίδιο βαθμό πρόθυμοι να επαινέσουν τον άνθρωπό τους, όταν καταφέρνει κάτι που μπορεί να του έχει στοιχίσει και πολλές προσπάθειες. Στην περίπτωση αυτή παρατηρούμε έλλειψη επαίνου και αναγνώρισης των προσπαθειών του άλλου.

Το αίσθημα αυτοεπιβεβαίωσης, που έχουν ανάγκη όλοι οι άνθρωποι, ενισχύεται με την παραδοχή, την αποδοχή και τον έπαινο των ανθρώπων, με τους οποίους βρισκόμαστε σε επαφή. Η αυτοεκτίμηση, ψυχολογική ανάγκη του κάθε ανθρώπου, βοηθά σημαντικά τον άνθρωπο στις σχέσεις του με τους άλλους. Ειδικά τα παιδιά έχουν ανάγκη της αυτοεπιβεβαίωσης και, όπου αυτή λείπει, κινδυνεύει η όλη εξελικτική τους πορεία. Η αναγνώριση και η επιδοκιμασία είναι κίνητρα που εκφράζονται ιδιαίτερα μέσα στην οικογενειακή σχέση και η έλλειψή τους αποθαρρύνει, απογοητεύει, απελπίζει. Η συνεχής παρατήρηση, η αποδοκιμασία, η υπόδειξη του «ορθού» και μάλιστα με πνεύμα υπεροχής προς τους άλλους δεν βοηθά καθόλου.

Ιδιαίτερη ανάγκη αναγνώρισης έχουν τα παιδιά με κάποιο ψυχοσωματικό μειονέκτημα. Αλλά και οι έφηβοι, που περνούν μια δύσκολη περίοδο, χρειάζονται την αναγνώριση αυτή. Είναι επιστημονικά παρατηρημένο ότι, αν την αναγνώριση αυτή, την παραδοχή και αποδοχή δεν τη βρει ο έφηβος στο οικογενειακό περιβάλλον, θα την αναζητήσει σε ομάδες συνομηλίκων. Με τον τρόπο αυτό ο έφηβος αντιδρά σε στεργικούς ή απορριπτικούς γονείς,¹⁵⁰ αλλά εμπλέκεται, ενδεχομένως, χωρίς να είναι απαραίτητο, σε παραπρωματική συμπεριφορά.

Αλλά και καθένας των συζύγων έχει ανάγκη αυτής της αναγνώρισης, όταν μάλιστα έχει υποβληθεί σε θυσίες και κόπους. Δεν είναι δίκαιο να θεωρούνται φυσικές και αναμενόμενες όλες οι προσπάθειες που καταβάλλει κανείς, και αυτός στον οποίο ουσιαστικά απευθύνονται να είναι τόσο φειδωλός στον έπαινο.

Η επιδίωξη της αναγνώρισης και της επιδοκιμασίας, που ανεβάζει την αυτοεκτίμηση και την αυτοεπιβεβαίωση, δεν πρέπει να θεωρηθεί ως δείγμα εγωισμού, αλλά ως ανθρώπινη ανάγκη. Αυτή τη νιώθουν εντονότερα τα παιδιά και οι γυναίκες, καθώς επί αιώνες υπήρχε η άποψη ότι βρίσκονταν και οι δύο σε μειονεκτική θέση με μόνο κριτήριο τη σωματική τους διάπλαση, χαρακτηριστικό το οποίο θεωρείτο αξία από τους άνδρες για το ανδρικό φύλο από αρχαιοτάτων χρόνων. Η έκφραση «γυναικόπαιδα» απηχεί ακόμη και στον 20ό αιώνα την άποψη αυτή.

7.3.3. Η ζήλια.

Το θέμα της ζήλιας, τόσο μεταξύ των συζύγων, όσο και μεταξύ των αδελφών είναι πανάρχαιο. Είναι ένα συναίσθημα τελείως ανεξάρτητο από τη θέληση.¹⁵¹ Φαίνεται ίσως υπερβολικό το γεγονός ότι στην παθολογία της οικογενειακής σχέσης συμπεριλαμβάνεται και η ζήλια. Εντούτοις είναι πάμπολλα τα παραδείγματα διαταραχής σχέσεων εξαιτίας της ζήλιας, ιδιαίτερα της ζήλιας μεταξύ των συζύγων. Όταν η αγάπη των συζύγων δεν είναι ισόρροπη και όταν δεν υπάρχει αμοιβαία εμπιστοσύνη, τότε μπορεί να προκληθεί ζηλοτυπία είτε από μέρους του άνδρα είτε της γυναίκας. Από τη στιγμή που τέτοιες βασανιστικές σκέψεις παρεισφρήσουν στη συζυγική σχέση δημιουργούνται τεράστια προβλήματα. Χάνεται η

ψυχική ηρεμία, η ζωή γίνεται μαρτυρική, ενώ στην ακραία μορφή της η ζηλοτυπία μπορεί να κάνει τον άνθρωπο να φθάσει ακόμη και στο έγκλημα. Οφείλεται συνήθως σε υποψίες απιστίας, αλλά ενοχοποιείται και ένα πλήθος άλλων αιτιών, όπως λ.χ. ότι ο, η σύζυγος ασχολείται υπερβολικά με τα παιδιά ή με τους συγγενείς της οικογένειας προέλευσης. Ακόμη και αυτή η εργασία, η επιστήμη, η πολιτική, η τέχνη, οι άνθρωποι του φιλικού ή επαγγελματικού περιβάλλοντος ή οιδήποτε άλλο μπορούν να θεωρηθούν αντίζηλοι.

Είναι σαφές ότι με το γάμο τους οι σύζυγοι δεν «κόβουν» κάθε επαφή και επικοινωνία με τους συγγενείς των δύο πλευρών και με τους φίλους. Ένα ζευγάρι έχει την ανάγκη και των συγγενών και των φίλων. Ωστόσο πολλά περιστατικά αποδεικνύουν ότι οι «τρίτοι» στο γάμο κάνουν περισσότερο κακό παρά καλό. Ενώ είναι αλήθεια ότι πολλές πεθερές-γιαγιές παίζουν μέσα στην οικογένεια πολύ θετικό ρόλο, τόσο με την πείρα τους, όσο και με την εργασία τους (φύλαξη παιδιών - πολλές, ακόμη και με τη σύνταξή τους), είναι εξ ίσου αληθές ότι άλλες πεθερές-γιαγιές φέρονται αυταρχικά και, βοηθούσης της ανίσχυρης προσωπικότητας του παιδιού τους, συνήθως του γιού, συχνά συμβάλλουν στη διάλυση γάμων. Αυτό συμβαίνει συνήθως με τη δημιουργία - στο θιγόμενο εκ των συζύγων - αισθημάτων ζηλοτυπίας του τύπου ότι το έτερόν του ήμισυ ακούει περισσότερο τη μητέρα του από το-τη σύζυγο. Το γεγονός αυτό δεν παραδέχονται βέβαια ποτέ οι «ηθικοί αυτουργοί».

Εξ ίσου αμφιλεγόμενος είναι και ο ρόλος των φίλων μέσα στο ζευγάρι. Πολλές φίλιες είναι πραγματική όαση, άλλες όμως είναι επικίνδυνες, καθώς «ο καλύτερος φίλος» του συζύγου, όπως και «η καλύτερη φίλη» της συζύγου, δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι επιθυμούν να είναι και «οι καλύτεροι φίλοι» του ζευγαριού. Όταν συμβαίνει να θέλουν να συνεχίσουν τη φιλία όχι μόνο με τον ένα σύζυγο, αλλά με το ζευγάρι, το οποίο αντιμετωπίζουν πλέον σαν αδιάσπαστη ενότητα, τότε είναι πράγματι, μαζί με τους συγγενείς, τα καλύτερα σπρίγγματα του ζευγαριού για μια δύσκολη στιγμή. Όταν όμως δεν λειτουργήσουν με τον τρόπο αυτό, τότε η διαλυτική τους ικανότητα φαίνεται αξιοθαύμαστα αποτελεσματική, καθώς η παρουσία τους ενισχύει τυχόν υποψίες και τροφοδοτεί στον ένα από τους συζύγους αισθήματα ζήλιας. Για τους λόγους αυτούς οφείλει κανείς να είναι πολύ επιφυλακτικός μπροστά στους «καλύτερους φίλους».

Αυτός που ζηλεύει γίνεται κουραστικός για το σύζυγο, ο ίδιος δε είναι δυστυχής και δεν μπορεί να χαρεί τίποτε. Η δυστυχία που βιώνει αυτός που ζηλεύει δεν έχει σχέση με το αν οι υποψίες του είναι αληθινές ή όχι. Αυτός είναι δυστυχής σε κάθε περίπτωση. Μόνο που, όταν οι υποψίες του είναι βάσιμες, θεωρείται κατά κάποιον τρόπο οξυδερκής στην κρίση του, χαρακτηριστικό που δεν του αποδίδεται βέβαια σε όλες τις άλλες περιπτώσεις. Αναφέρεται ότι η ζήλια πρέπει να θεωρείται περισσότερο σαν μια οδύνη και σαν πόνος παρά σαν ελάττωμα. Είναι φρονιμότερο να την καταπραΰνει κανείς με την τρυφερότητα και την ευθύτητα στις σχέσεις, παρά να προσπαθεί να παρεμποδίσει τις εκδηλώσεις της με καταπίεση.¹⁵²

Πολλές φορές τα αίτια αυτού του οδυνηρού φαινομένου για τις συζυγικές σχέσεις πρέπει να αναζητηθούν πολλά χρόνια πίσω, στο παρελθόν. Βιώματα που έζησαν οι σύντροφοι στην παιδική τους ηλικία, στο πατρικό σπίτι, βιώματα ζήλιας κυρίως και μίσους κατά του άλλου φύλου, αναφαίνονται στη συζυγική ζωή τους, εξελίσσονται σε ψύχωση και σκορπούν τη δυσαρμονία στο γάμο, χωρίς να υποπέυεται κανένας την πραγματική αιτία. Συναισθήματα επίσης μειονεξίας του ενός εκ των δύο συζύγων οδηγούν σε νευρώσεις, όπως και πάρα πολλές άλλες αιτίες. Γι' αυτό σήμερα, περισσότερο από κάθε άλλη φορά, είναι ανάγκη να τονισθεί η σημασία και σπουδαιότητα της ψυχικής υγείας των συζύγων για την αρμονική συμβίωσή τους.¹⁵³

Η αναφορά στην παιδική ηλικία των συζύγων, προς αναζήτηση βαθύτερων αιτιών της ζήλιας, παραπέμπει στο πρόβλημα της ζήλιας ανάμεσα στα αδελ-

φια.¹⁵⁴ Και αυτή η μορφή της ζήλιας είναι πανάρχαιο και πανανθρώπινο φαινόμενο, που περιγράφεται στα παραμύθια, στους μύθους και στους θρύλους. Ακόμη αναφέρεται στην Παλαιά Διαθήκη ως αιτία του πρώτου εγκλήματος, της πρώτης αδελφοκτονίας, του Άβελ από τον Κάιν. Η ζήλια των αδελφών δεν έχει για το ζευγάρι τις διαβρωτικές επιδράσεις της ζήλιας του ζευγαριού, μελετάται ωστόσο, διότι, όπως προαναφέρθηκε, τα πρώτα σπέρματα της ζήλιας στο ζευγάρι πρέπει να ανιχνευθούν στην αδελφική ζήλια.

Ο πρωτότοκος γιος, και σε μερικά μέρη η πρωτοκόρη, είχε περισσότερα δικαιώματα και εξουσίες πάνω στα υπόλοιπα αδέρφια. (Την ψυχολογία των πρωτοτόκων την ανεγνώριζε ήδη η Παλαιά Διαθήκη). Η ζήλια του πρωτότοκου παιδιού ως προς το δευτερότοκο είναι πολύ συνηθισμένο φαινόμενο και παρουσιάζεται εντονότερο στις οικογένειες με δύο παιδιά. Συναντάται σχεδόν σε όλα τα πρωτότοκα, μόνο που ο τρόπος εκδήλωσής της εξαρτάται από τις ειδικότερες συνθήκες που επικρατούν σε μια συγκεκριμένη οικογένεια, όπως και από τη στάση των άλλων μελών της οικογένειας, κυρίως δε των γονέων.

Το πρωτότοκο παιδί, που απολαμβάνει για ένα διάστημα την απεριόριστη και αποκλειστική αγάπη των γονιών του, βλέπει τη γέννηση του δευτερότοκου, που κλονίζει τη «μονοκρατορία» του, και κυριαρχείται από ένα «βίωμα εκθρονισμού». Το βίωμα αυτό, κατά τον Adler, είναι αποτέλεσμα ενός αισθήματος παραμερισμού, που νιώθει το πρωτότοκο παιδί κατά τη γέννηση του δευτερότοκου.¹⁵⁵

Είναι αληθές ότι η έλευση του δευτερότοκου βιώνεται από τον πρωτότοκο σαν απειλή της θέσης του μέσα στην οικογένεια, καθώς αυτή του δίνει την εντύπωση ότι θα στερηθεί της αγάπης των γονέων του. Είναι εξάλλου φυσικό, μετά τη γέννηση του δεύτερου παιδιού, να παρατηρείται μια μείωση της γονεϊκής φροντίδας και των γονεϊκών περιποιήσεων προς τον πρωτότοκο, ο οποίος στο μεταξύ έχει μεγαλώσει και έχει σε μεγάλο βαθμό τη δυνατότητα αυτοεξυπηρέτησης, σε αντίθεση με το βρέφος που έχει την απόλυτη ανάγκη των γονέων του.¹⁵⁶ Ωστόσο με τον τρόπο αυτό και στο μέτρο που το πρωτότοκο παιδί δεν έχει προετοιμασθεί από τους γονείς του για την έλευση του δεύτερου παιδιού ή, για διάφορους λόγους, δεν θέλει ή δεν μπορεί να συνεργασθεί μαζί τους, δημιουργείται μέσα του το «σύμπλεγμα του Κάιν», κατά την άποψη του Banduin, το οποίο μπορεί να εκδηλωθεί με πολλές μορφές επιθετικής συμπεριφοράς.

Το πρωτότοκο παιδί ακούει συχνά από τους γονείς του τη φράση «εσύ τώρα μεγαλώσες», που σημαίνει ότι, κατά κάποιον τρόπο, παρήλθε για αυτό η «περίοδος χάρπης» και τώρα δεν του επιτρέπεται να δείχνει συμπεριφορά που θυμίζει «μωρό», για το οποίο ωστόσο αυτή η ίδια συμπεριφορά γίνεται, αν όχι αποδεκτή, τουλάχιστο ανεκτή, καθώς κανείς δεν διαμαρτύρεται γι' αυτήν. Παρατηρούμε λοιπόν το πρωτότοκο παιδί να υιοθετεί πολλές φορές ως εκδήλωση της ζήλιας προς το «μωρό» ορισμένες παλινδρομικές μορφές συμπεριφοράς, χαρακτηριστικές προηγούμενων σταδίων ηλικίας, τα οποία είχε ξεπεράσει και στα οποία επιστρέφει, προσπαθώντας να ανακτήσει τη χαμένη προσοχή των γονιών του. Επανερχονται την περίοδο αυτή η ενούρηση, η τάση να «πιπιλίζει» το δάκτυλό του, να χρησιμοποιεί αλλοιωμένες λέξεις στο λεξιλόγιό του, να γίνεται ανυπάκουο, ατίθασο και να δείχνει προς όλες τις κατευθύνσεις επιθετικές μορφές συμπεριφοράς, με ιδιαίτερη προτίμηση στους γονείς του και το μικρότερο αδελφάκι.

Έχει παρατηρηθεί ότι, όταν τα παιδιά είναι μικρά, οι μητέρες έχουν την τάση να «υπερασπίζονται» το πιο μικρό. Σε διαπληκτισμούς και διαμάχες ανάμεσα σε παιδιά δεκαοκτώ μηνών ή δύο χρονών με μεγαλύτερα αδέρφια τους οι μητέρες έχουν τριπλάσιες πιθανότητες να εμποδίσουν ή να επιπλήξουν το πρωτότοκο μάλλον παρά το δευτερότοκο παιδί τους. Και ασφαλώς δεν είναι τα πρωτότοκα που έχουν τριπλάσιες πιθανότητες να ευθύνονται περισσότερο από τα μικρά για τις φασαρίες.¹⁵⁷ Αυτό μπορεί να εξηγήσει το πώς εδραιώνεται στο πρωτότοκο παιδί

μία που επικρατούσαν, ως ιδέα ότι το ίδιο παραθεωρείται, αδικείται, μειώνεται, και όλα αυτά μετά την έλευση αυτού του «ενοχλητικού».

Οι γονείς είναι συνήθως περισσότερο επιεικείς στα δευτερότοκα παρά στα πρωτότοκα, στα οποία έχουν ήδη εξαντλήσει την αυστηρότητά τους. Στα δευτερότοκα, αφού έχουν ενδεχομένως αναθεωρήσει προηγούμενες μεθόδους αγωγής που εφαρμόστηκαν στο πρωτότοκο παιδί, φαίνονται πρεμότεροι, ωριμότεροι, σοφότεροι. Όμως και στην περίπτωση που οι γονείς προβάλλουν υπερβολικά τον πρωτότοκο και τον παρουσιάζουν σαν πρότυπο για το δευτερότοκο, τότε ζηλεύει ο τελευταίος. Οι δημόσιοι έπαινοι του πρώτου μπροστά στο δεύτερο, όπως και οι περισσότερες ελευθερίες και τα προνόμια που δίδονται ενδεχομένως στον πρωτότοκο, γεννούν τη ζηλία στο δευτερότοκο. Αυτή η κατάσταση μπορεί να του δημιουργήσει αισθήματα κατωτερότητας, τα οποία θα ξεπεράσει με αγώνα και δύναμη χαρακτήρα.

Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι, όπως προαναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, η ηλικία των δύο ή των τεσσάρων ετών, καθώς είναι μεταβατικές ηλικίες, παρουσιάζει δυσκολίες, ακόμη και όταν δε συντρέχουν άλλοι λόγοι. Καταλαβαίνει κανείς πόσο επιβαρύνεται μία ήδη δύσκολη ηλικία, όταν επιφορτισθεί και με το βασανιστικό αίσθημα της ζηλίας.

Θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι η ζηλία είναι από τα αρχέγονα αισθήματα του ανθρώπου. Τη συναντάμε παντού στη ζωή, πρωτοεμφανίζεται όμως στην οικογένεια. Είναι σχεδόν φυσική για το πρώτο παιδί, όταν εμφανίζεται δεύτερο και αλλάζουν οι «συσχετισμοί» αγάπης των μελών του οικογενειακού συστήματος. Δεν περιορίζεται ωστόσο στο πρώτο παιδί. Το δεύτερο παιδί μπορεί κάλλιστα να ζηλεύει το πρώτο για πολλούς λόγους, αλλά το θέμα στην ουσία του είναι και παραμένει ένα: «Συσχετισμοί αγάπης», που αλλάζουν με το χρόνο και που μπορούν να επιφέρουν αλλοιώσεις στις σχέσεις των μελών.

Συμπερασματικά, καλό είναι να τονισθεί ότι είναι αναγκαίο ο άνθρωπος να είναι απαλλαγμένος από δυσάρεστα αισθήματα πάντοτε. Οποσδήποτε όμως θα πρέπει κάτι τέτοιο να επιδιώκεται, όταν δημιουργεί οικογένεια, διότι, όταν τέτοια βασανιστικά συναισθήματα, όπως λ.χ. ο θυμός, ο φθόνος, ο φόβος και ασφαλώς η ζηλία, συσσωρευθούν στον ψυχικό κόσμο του ατόμου και καταπιεσθούν, θα έχουν ως συνέπεια την ανώμαλη συμπεριφορά κατά τη συμβίωσή του με έναν άλλο άνθρωπο. Αυτός με τη σειρά του θα πρέπει να είναι εξ ίσου απαλλαγμένος από παρόμοια αισθήματα, καθώς, χωρίς να είναι απόλυτο, παρατηρείται συχνά το φαινόμενο, άνθρωποι που βίωσαν τα συναισθήματα αυτά στην παιδική τους ηλικία να τα επαναπροσανατολίζουν κατά την έγγαμη ζωή τους στο/στη σύζυγό τους.

7.3.4. Η αυταρχική συμπεριφορά.

Η αξιοπρέπεια του κάθε ανθρώπου είναι αναφαίρετο δικαίωμα και η διαφύλαξή της είναι πρώτιστο χρέος όλων. Όπου αυτή δεν γίνεται σεβαστή καταλύεται κάθε έννοια οικογενειακής σχέσης. Αυτό διαπιστώνεται από εκδηλώσεις μελών της οικογένειας, που ταπεινώνουν τα άλλα μέλη και τα εξευτελίζουν. Τονίζεται συνήθως, και είναι αλήθεια, ότι, για να διατηρηθεί μια σχέση, είναι ανάγκη να υπάρχει αμοιβαία υποχώρηση σε πολλά θέματα. Πρόβλημα υπάρχει, όταν δεν υπάρχει το συστατικό «αμοιβαία», με αποτέλεσμα η υποχώρηση να γίνεται μόνο από τη μια πλευρά.

Συχνά η διαταραχή μιας σχέσης μεταξύ συζύγων ξεκινά από την υποτίμηση του ενός από τον άλλο. Είναι γεγονός ότι πολλοί γάμοι ζουν και υφίστανται νομικά για χρόνια και τούτο χάρη στην υποχώρηση του ενός, συνήθως της συζύγου, της οποίας ωστόσο η ζωή είναι μαρτυρική. Δεν απουσιάζουν και από τους γάμους αυτούς βίαια ξεσπάσματα. Και εδώ η υποχώρηση χάρη των παιδιών, του ονόματος, της φήμης κ.λ.π. αγγίζει κάποτε τα όριά της. Καθώς δεν είναι δυνατό ο ένας, πάντα ο ίδιος, να ταπεινώνεται και να εξευτελίζεται επ'άπειρον, αυτό που μένει να διευκρινισθεί, είναι σε ποια συγκεκριμένα θέματα θα υποχωρεί κανείς (λ.χ. θέματα τάξεως, ηθικής, οικονομίας κ.ά.). Τα όρια της ανοχής και αυτοχής

του υποχωρούντος εξαρτώνται από τη νοοτροπία, την κοινωνικοποίηση, την ψυχική αυτοκλή, τη θέληση και την υπομονή του, όπως επίσης και από τη σκοπιμότητα, τους σκοπούς για χάρη των οποίων γίνεται η υποχώρηση.

Η υποτίμηση της συζύγου από το σύζυγο δεν παρατηρείται μόνο όταν ο άνδρας «μεταχειρίζεται» τη γυναίκα του «αφ' υψηλούς», την ειρωνεύεται και την εξευτελίζει μπροστά σε τρίτους, αλλά και όταν τη βλέπει σαν παιδί, στο οποίο δεν εμπιστεύεται σοβαρό ζήτημα ή όταν τη θεωρεί κούκλα και όργανο των επιθυμιών του ή ακόμη όταν αδιαφορεί γι' αυτήν, την παραμελεί, δεν τη λαμβάνει υπόψη και την παραγκωνίζει σαν να μην υπάρχει.

Όταν ένα άτομο νιώθει εγκαταλελειμμένο και παραγκωνισμένο από το περιβάλλον του, οδηγείται σε αυτοεγκατάλειψη. Η αδιαφορία σκοτώνει. Με ποια διάθεση να αφοσιωθεί αυτός ο άνθρωπος στην εργασία του ή να αναλάβει πρωτοβουλίες, που θα τον αναδείξουν σε δημιουργικό και δραστήριο μέλος της κοινωνίας; Είναι κοινός τόπος ότι η δραστηριότητα, η δημιουργικότητα και οι πρωτοβουλίες είναι δείγμα υγείας, ζωτικότητας και ψυχικής ισορροπίας. Με την αυτοεγκατάλειψη του ατόμου όλα αυτά σπινθαιρούν.

Επίσης στην περίπτωση της συζύγας και της οικογένειας η επικράτηση του «εγώ» πάνω από το «εμείς», του «μου» αντί του «ημών», καταστρέφει τη σχέση, καθώς στην περίπτωση αυτή το άλλο μέλος δεν θεωρείται ισότιμο του πρώτου, ως «έτερόν» του «ήμισυ», αλλά ως ιδιοκτησία του. Τίποτε ασφαλώς δεν είναι «σφαλερότερον τούτου». Κανείς δεν είναι «κτήμα» κανενός. Ακόμη και η χρήση της αυτωνυμίας «μου», όταν αναφέρεται ο ένας των συζύγων σε κοινά τους θέματα, αντί του ορθού «μας», τραυματίζει και δημιουργεί αντιδράσεις. Ο Jung γράφει σχετικά: «Στο ασυνείδητο επικρατεί η πρωταρχική κατάσταση μιας πρωτόγονης ταυτότητας του Εγώ με τον υπόλοιπο κόσμο, μια ολοκληρωτική επομένως απουσία σχέσεων» (Ο Γάμος ως ψυχολογική σχέση, σελ.8).

Η σύγχρονη μικρή οικογένεια είναι προσαρμοσμένη στη βιομηχανική ή ακριβέστερα στην αστική κοινωνία. Μέσα σ' αυτή τονίζεται ιδιαίτερα η ιδιωτική ζωή με κυρίαρχουσα την αντίληψη ότι ο καθένας των συζύγων, σε μια καθαρά χρησιμοθηρική σχέση, χρησιμοποιεί τον άλλο για δική του προσωπική ικανοποίηση και όχι σαν ένα πρόσωπο με το οποίο στοχεύουν προς μια κοινή ολοκλήρωση. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα σε μια οικογένεια, χαρακτηριστικό γνώρισμα της οποίας είναι η ιδέα του ασύλου για τα μέλη της, μεταξύ των οποίων κυριαρχεί η αντίληψη της αμοιβαίας θυσίας.

Η χρησιμοθηρική σχέση είναι ταυτόχρονα και εύθραυστη, αφού ο χρησιμοποιούν θεωρεί το χρησιμοποιούμενο ως αντικείμενο δικής του ικανοποίησης και εξυπηρέτησης αποκλειστικά, πράγμα το οποίο δεν μπορεί να συμβαίνει εφ' όρου ζωής. Είναι βέβαιο ότι η νοοτροπία αυτή «εξουσίας» επί του άλλου, ενώ είναι έκφραση κοινωνίας «δυτικού τύπου», σύμφωνα με τη γνώμη πολλών ψυχιάτρων και συγγραφέων, γίνεται σταδιακά όλο και πιο αποδεκτή και ανεκτή από μεγάλο αριθμό μελών και της ελληνικής κοινωνίας και τείνει να κυριαρχήσει στις νέες οικογένειες.

Πολλά κοινωνικά προβλήματα έχουν την πρώτη αρχή τους σε ευχάριστες και «αθώες» στιγμές ξεγνοιασιάς και διασκέδασης. Τέτοια είναι η οινόποσία, η καρτοπαξία, κ.ά. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης και όλες εκείνες οι περιπτώσεις αλκοολικών ή καρτοπαϊκτών οι οποίοι κατέληξαν τέτοιοι, προσπαθώντας όχι να γεμίσουν ευχάριστα τον ελεύθερο χρόνο τους, αλλά επιδιώκοντας να κρύψουν κάτι, που τους έκαμε δυστυχείς. Κάθε αλκοολικός ή καρτοπαϊκτής είναι και μια ειδική περίπτωση, καμιά όμως δεν γίνεται ευχαρίστως αποδεκτή, καθώς παρόμοια πάθη, εκτός από την υποδούλωση που ασκούν επί των ιδίων (αλκοολικού και καρτοπαϊκτη), αναπαράγουν τη φτώχεια για την οικογένεια και καθιστούν δυστυχί αυτόν που υφίσταται την κακή αυτή κατάσταση, συνήθως τη σύζυγο, η οποία νιώθει φοβισμένη, παραμελημένη και αγανακτισμένη. Επί του αλκοολισμού ιδιαίτερα η γυναίκα υποφέρει και στη μητρική της ιδιότητα, ως μητέρα κάποιου προβληματικού παι-

διού, καθώς συχνά ο αλκοολισμός αναφέρεται από τους ειδικούς ως απία γέννησης παιδιών με ποικίλα σωματικά και νοητικά προβλήματα σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό.

7.3.5. Η βία και η κακοποίηση.

Άλλες αρρωστημένες εκδηλώσεις, οι οποίες οδηγούν σε διάλυση την οικογενειακή σχέση, είναι η βία και η κακοποίηση μέσα στους κόλπους της οικογένειας. Για να φθάσει μια σχέση σε παρόμοιες καταστάσεις, θα πρέπει να έχουν προηγηθεί πολλά και να έχει καταστρατηγηθεί κάθε δεοντολογία είτε από τον ένα σύζυγο είτε από τον άλλο είτε ακόμη και από τους δύο.

Η οικογένεια είναι τόπος χαράς, όχι παλαιότρα όπου υπερσχύει ο δυνατότερος, ο ισχυρότερος των αντιπάλων. Βιαιότητες, χειροδικίες και εκβιασμοί είναι καταστάσεις που δεν έχουν καμιά σχέση με την οικογένεια, όπου, αν η κατανόηση, η πειθώ και η αγάπη μεταξύ των μελών δεν λύσουν τα προβλήματα που αναφύονται, η χρήση της πίεσης και της βίας μάλλον τα περιπλέκει.

Τα φαινόμενα βίας και κακοποίησης στην οικογένεια συναντώνται τόσο μεταξύ συζύγων, όσο και μεταξύ γονέων και παιδιών, όπως επίσης, σε μικρότερο βαθμό και μεταξύ αδελφών. Σε μικρότερο βαθμό παρατηρείται ακόμη κακοποίηση ηλικιωμένων και ανδρών από τις γυναίκες τους. Υποστηρίζεται από ειδικούς ότι σε πολλές περιπτώσεις η εκδήλωση επιθετικότητας και βίας είναι κακώσεων του εμπρόσθιου λοβού του εγκεφάλου. Τραύματα στην περιοχή αυτή αποδυναμώνουν τον έλεγχο του ατόμου πάνω στις επιθετικές του παρορμήσεις. Όμως οι περισσότεροι ερευνητές υποστηρίζουν ότι η επιθετικότητα είναι αποτέλεσμα επίκτητης συμπεριφοράς και αρρωστημένης άποψης για τις ανθρώπινες σχέσεις.

Οι κακοποιήσεις μεταξύ συζύγων γίνονται συνήθως από το σύζυγο σε βάρος της συζύγου για ένα πλήθος λόγων και αιτιών. Η κακοποίηση μπορεί να είναι σωματική, λεκτική, σεξουαλική, ψυχολογική ή οικονομική. Υπάρχουν λ.χ. περιπτώσεις ανδρών, οι οποίοι υιοθετώντας «σκληρά ανδρικά» πρότυπα και μορφές συμπεριφοράς, που προσιδιάζουν σε άτομα χωρίς αγωγή ή ακόμη επηρεασμένοι από συζητήσεις και εικόνες διαστροφικού περιεχομένου, μεταφέρουν στη σύζυγό τους κάθε ανάλογη απαίτηση. Η άρνηση κάθε γυναίκας που σέβεται τον εαυτό της να συμπράξει συνοδεύεται συχνά από βίαιες ενέργειες του ανδρός της σε βάρος της.

Πλήθος άλλων αιτιών μπορούν να φέρουν αντίστοιχο αποτέλεσμα. Αξίζει ωστόσο να αναφερθεί πως η κακοποίηση της γυναίκας-συζύγου δεν είναι αναγκαστικά απόρροια κακής οικονομικής κατάστασης, μέθης, του συζύγου ή ακόμη καμψηλού πνευματικού επιπέδου της ίδιας. Κακοποιούνται γυναίκες όλων των κοινωνικών στρωμάτων, ακόμα και αυτές που είναι οικονομικά ανεξάρτητες. Σπάνια έρχονται στο φως της δημοσιότητας, καθώς συνήθως δεν το αναφέρουν ούτε στους δικούς τους, με την ελπίδα να θρουν συμπαράσταση, ούτε όμως στην αστυνομία. Η ερμηνεία αυτής της επιλογής είναι ότι με τον τρόπο αυτό αφενός μεν αποφεύγουν την οδυνηρή εμπειρία της δημοσιοποίησης, αφετέρου δε με τη σκέψη στις επιπτώσεις που θα έχει στα παιδιά και αναβάλλουν το διαζύγιο, το οποίο αποτελεί τη διαφανόμενη εξέλιξη της όποις δημοσιοποίησης. Για πολλές όμως η κατάσταση είναι αφόρητη, περνά κάθε όριο και το αποτολμούν, με αποτέλεσμα κάποιες φορές όχι απλά την έκδοση διαζυγίου, αλλά και εγκληματικές πράξεις.

Μία σημαντική πτυχή του θέματος της κακοποίησης της γυναίκας από το σύζυγό της είναι η παρουσία παιδιών. Όταν ένα παιδί βλέπει τον πατέρα του να κακοποιεί τη μητέρα του με οποιονδήποτε τρόπο, νιώθει τον κόσμο να κλονίζεται, αφού το ένα από τα πρότυπά του στρέφεται εναντίον του άλλου κατά τρόπο βάνανσο και αποκρουστικό. Αυτό έχει μακροπρόθεσμα ως αποτέλεσμα το παιδί να μην μπορεί να δημιουργήσει βαθιές και σταθερές σχέσεις και να σταματά σε επιλόλαιες και επιφανειακές, αλλά και να γίνει το ίδιο βίαιο.

Σε διάφορες μεγαλουπόλεις της Ευρώπης υπάρχουν κώροι, σπίατα, όπου καταφεύγουν οι κακοποιημένες γυναίκες, οι οποίες περιθάλπονται και βρίσκουν

συμπαράσταση από άλλες ομοιοπαθείς, όπως και από ειδικευμένο προσωπικό. Πολλές από αυτές δεν είναι καν παντρεμένες, ωστόσο όλες, και οι ανύπαντρες, όπως και οι παντρεμένες, παρουσιάζουν το κοινό χαρακτηριστικό να έχουν κακοποιηθεί από έναν άνδρα. Η συνέχεια του δράματος αυτών των γυναικών, μετά την αποκατάσταση των σωματικών τραυμάτων τους, περνά συνήθως, για τις παντρεμένες, από τις αίθουσες των δικαστηρίων, όπου νομικά λύεται ο γάμος, ο οποίος βέβαια είχε πεθάνει πολύ νωρίτερα. Το δράμα συνεχίζεται, για όλες τις κακοποιημένες γυναίκες, στις αίθουσες κάποιου ψυχιάτρου, ο οποίος θα προσπαθήσει να αποθεραπεύσει τα ψυχικά τραύματα που παραμένουν πολύ περισσότερο καιρό.

Αναφερόμενοι στην κακοποίηση του παιδιού από τους γονείς πρέπει να παραδεχθούμε ότι φυσιολογικά κανένας γονιός δεν επιθυμεί να κακοποιήσει το παιδί του. Η επιθετικότητα ωστόσο, που εκδηλώνεται από τους γονείς, δίνει, υπό κάποιες προϋποθέσεις, όλο και συχνότερα το στίγμα των σχέσεων γονιών-παιδιών. Σε πολλές περιπτώσεις αυτή οφείλεται σε ιδιοσυγκρασιακά στοιχεία της προσωπικότητας του γονέα. Όταν ένας ευερέθιστος άνθρωπος βρεθεί σε εξάλλη κατάσταση, μπορεί να φερθεί πολύ βάνουσα σε ένα μικρό παιδί, χωρίς ούτε καν να υποψιασθεί ότι μπορεί να του κάνει μεγάλο κακό.

Εκτός της προσωπικότητας των γονέων, σημαντικό ρόλο για την κακοποίηση των παιδιών διαδραματίζει και η οικονομική κήμψη της οικογένειας, όπως και το χαρακτηριστικό της απομόνωσης που προσδιάζει στην πυρηνική οικογένεια. Ειδικά η ξαφνική ανεργία του πατέρα, ο οποίος δεν είναι συνηθισμένος να μένει ώρες στο σπίτι και ο οποίος εξ αιτίας της κατάστασης υποφέρει από έλλειψη αυτοπεποίθησης, είναι αιτία να «ξεσπά» πάνω στο παιδί του την «ανεξέλεγκτη οργή», από την οποία ο ίδιος είναι φορτισμένος.¹⁵⁸

Η κακοποίηση των παιδιών, σύμφωνα με μια έρευνα του D.Gil, φαίνεται ότι είναι καταμερισμένη σε όλες τις ομάδες ηλικιών και των δύο φύλων. Οι γονείς-θύτες υποστηρίζουν πάντα ότι τα παιδιά προκαλούν με τη συμπεριφορά τους και οι ίδιοι τα «τιμωρούν». Στην ίδια έρευνα φαίνεται ότι το 90% των κακοποιήσεων έγινε από τους ίδιους τους γονείς των παιδιών. Το τραγικό είναι ότι το 14% των μητέρων που κακοποίησαν τα παιδιά τους ήταν θύματα κακοποίησης και οι ίδιες στην παιδική τους ηλικία.¹⁵⁹

Σε πολλές οικογένειες οι γονείς κακοποιούν και κακομεταχειρίζονται τα παιδιά τους, τα οποία επίσης παραμελούνται σε βαθμό επικίνδυνο, τόσο για τη σωματική, όσο και για την ψυχική τους υγεία. Εκτός της σωματικής κακοποίησης, παρατηρείται επίσης λεκτική κακομεταχείριση, όπως και γενικότερη παραμέληση και αποστέρηση του παιδιού από γονεϊκή φροντίδα, με συνέπειες στη σωματική, νοητική, συναισθηματική και κοινωνική του ανάπτυξη.

Το θέμα της κακοποίησης-παραμέλησης των παιδιών είναι ένα θλιβερό φαινόμενο σε πολλές οικογένειες. Σε κάθε 100 κακοποιήσεις οι γονείς έχουν το προβάδισμα, συγκεντρώνοντας ποσοστό 68,1%.¹⁶⁰ Αναφέρονται ποικίλοι τρόποι κακοποίησης και βασανισμού: κακώσεις, εγκαυματα, έκθεση παιδιών σε κίνδυνο, κάψιμο με τσιγάρα, χορήγηση οινόπνευματος, τιμωρίες με ξυλοδαρμούς, ακόμη και σεξουαλική παρενόχληση και κακοποίηση. Αυτά η τελευταία περιλαμβάνει βιασμούς, ασέλγειες και αιμομιξίες, που σημαίνει ότι πολλά από τα αναφερόμενα περιστατικά έχουν για δράστη μέλος της ίδιας οικογένειας.¹⁶¹ Στις κακοποιήσεις αυτές περιλαμβάνονται παιδιά και έφηβοι μέχρι 17 ετών.

Οι άνθρωποι που κακοποιούν τα παιδιά τους αντιμετωπίζουν συνήθως δικά τους προβλήματα σχέσης στο γάμο τους ή σχέσεων με τα παιδιά τους, απέναντι στα οποία μπορεί να είναι πολύ αυστηροί. Και οι μεταβολές ή οι δυσμενείς εξελίξεις στον εργασιακό χώρο των γονέων ενέχονται αρκετά στην πρόσθετη επιφόρτίσή τους με σημαντικά προβλήματα, όπως είναι το φάσμα της ανεργίας των γονέων, οι οποίοι μπορεί να προέρχονται από κάθε κοινωνικοοικονομική τάξη, οι περισσότεροι ωστόσο είναι χαμηλών εισοδημάτων και χαμηλής επίσης κοινωνικής και μορ-

φωτικής τάξης. Αυτά σε ό,τι αφορά την κακοποίηση των παιδιών από τους γονείς τους.¹⁶² Τα παιδιά ωστόσο κακοποιούνται γενικώς από τους ενήλικες και όταν αυτοί δεν είναι γονείς τους. Μόνο που στην περίπτωση αυτή, ιδίως δε στην σεξουαλική κακοποίηση, είναι τα θύματα που ανήκουν σε χαμηλή κοινωνική και μορφωτική τάξη και είναι χαμηλού εισοδήματος. Όσο για τους θύτες, αυτοί συνήθως ανήκουν σε υψηλά κοινωνικοοικονομικά επίπεδα και συχνά δεν αναζητούνται στους συνήθεις υπόπτους.

Ο σύγχρονος τρόπος ζωής πολλών οικογενειών, χωρίς τον παππού και τη γιαγιά ή άλλους συγγενείς, φίλους ή ακόμη σωστούς γείτονες, αφήνει τους γονείς και τα παιδιά ανεξέλεγκτους στα «ξεσπάσματά» τους. Η παρουσία τρίτων, στο σπίτι ή σε κοντινή απόσταση, θα μπορούσε να απορροφήσει αρκετούς από τους κραδασμούς αυτούς, όπως και από εκείνους που αναφέρονται στην κατηγορία της κακοποίησης αδελφών μεταξύ τους, με την επιλεκτική απομάκρυνση του ενός ή του άλλου παιδιού από το σπίτι που μοιάζει με πεδίο μάχης. Με τον τρόπο αυτό η ενδεχόμενη αλλαγή περιβάλλοντος με τη φιλοξενία του παιδιού στο σπίτι του παππού, της γιαγιάς, του θείου, της θείας, μιας φίλης, και η ευεργετική επίδρασή τους, θα ξεκουράσουν τους γονείς, θα εκτονώσουν την επιθετικότητα του δυνατού και θα προστατεύσουν τον αδύνατο.

Είναι αλήθεια ότι η βία και η τάση καταστροφής στον άνθρωπο αποτελούν μέρος της φύσης του, όπως βεβαίως και η αγάπη με την αλληλεγγύη και τη φιλαδέλφια. Πολλές θεωρίες κατά καιρούς, βιολογικές, κοινωνιολογικές, ανθρωπολογικές, ψυχαναλυτικές και πολιτικοοικονομικές, προσπάθησαν να ερμηνεύσουν το φαινόμενο της βίας, της τάσης για επιθετικότητα και καταστροφή, ακόμη ήδη από την παιδική ηλικία.

Έτσι πολλοί ψυχίατροι υποστηρίζουν ότι οι εκδηλώσεις βίας αποτελούν συνήθως έκφραση συναισθηματικής στέρσης, βίωση της έλλειψης της αγάπης και του αισθήματος της ασφάλειας, βιώματα τα οποία έχουν καταστρεπτικές συνέπειες στην ψυχική υγεία του παιδιού και του ενήλικα ανθρώπου στη συνέχεια.¹⁶³ Ωστόσο τεράστια ψυχοκοινωνικά προβλήματα στη συμπεριφορά του παιδιού παρουσιάζονται και στην περίπτωση που του απαγορεύεται η εξωτερίκευση του θυμού στις καθημερινές σχέσεις με τους γονείς του. Η καταπίεση αυτή συσσωρεύει μέσα του επιθετικότητα και βία, που μπορεί στο μέλλον να εκραγεί, με αποτέλεσμα το πρώην ήρεμο και υπάκουο παιδί να γίνει βίαιο, επιθετικό, ασυγκράτητο και να εκδηλώσει τα χαρακτηριστικά αυτά στους συμμαθητές, στους δασκάλους, όπως και εναντίον κάθε εξουσίας και έννομης τάξης, ή ακόμη να κάνει επιλογή και να είναι αλλού υπάκουο και άλλου όχι.¹⁶⁴

Η επιθετικότητα συμπεριφοράς του παιδιού μπορεί να παραμείνει σαν μόνιμος τρόπος αντίδρασης και μετά την ενηλικίωσή του, στοιχείο επικίνδυνο για τη δική του οικογένεια αργότερα, όπως και για το κοινωνικό σύνολο. Μελετητές του φαινομένου αποφαίνονται ότι: «Η πιθανή μελλοντική τάση των κακοποιημένων παιδιών είναι να γίνουν δολοφόνοι, ληστές, βιαστές και δράστες βίας στην κοινωνία».¹⁶⁵

7.3.6. Η συζυγική απιστία.

Πραγματευόμενοι ένα θέμα, όπως είναι η οικογενειακή σχέση, ίσως δεν θα έπρεπε να αναφερθούμε στη συζυγική απιστία, αφού αυτή αποτελεί άρνηση στην πράξη της υπόσχεσης για πίστη των συζύγων ως την ύστατη στιγμή. Είναι όμως καθημερινό φαινόμενο και θα ήταν λάθος να θέλει κανείς να το αγνοεί.

Σύμφωνα με έρευνες που έγιναν σε παγκόσμιο επίπεδο σχετικά με τη μοικεία: από 148 διαφορετικές κοινωνίες, στις 120 απαγορεύεται η μοικεία,¹⁶⁶ στις 4 αποδοκιμάζεται, απορρίπτεται, χωρίς αυστηρό περιορισμό, στις 19 επιτρέπεται, υπό ορισμένες συνθήκες, και στις 5 επιτρέπεται απεριόριστα.

Δεν μπορεί να είναι κανείς απόλυτος για τα αίτια και τα αποτελέσματα της συζυγικής απιστίας και φυσικό είναι να υπάρχει μεγάλη επιφύλαξη στην εξαγωγή συμπερασμάτων. Θα μπορούσε ωστόσο κανείς να αναφέρει επιγραμματικά μερικά αίτια και μερικές συνέπειες του φαινομένου.

Ως **αίτια** αναφέρονται:

1. Η σκαιά συμπεριφορά του συζύγου.
2. Η άρση της αγάπης μεταξύ των συζύγων.
3. Η μη γενετήσια ικανοποίηση.
4. Η απόλυτη οικονομική εξάρτηση της γυναίκας από τον άνδρα.
5. Η αναβίωση κάποιας προσυζυγικής σχέσης.
6. Η εκδίκηση του, της συζύγου (για παρόμοιο ή άλλο λόγο).
7. Η στέρση της γενετήσιας σχέσης από κάθε ψυχοπνευματικό περιεχόμενο.
8. Το «φιλελεύθερο» πνεύμα της εποχής με τις πολλές προκλήσεις.
9. Η μείωση της συζυγικής έλξης.
10. Η παρατεταμένη απουσία από το σπίτι.

Ως **συνέπειες** αναφέρονται:

1. Ο τραυματισμός της αξιοπρέπειας των συζύγων.
2. Ο τραυματισμός της ψυχικής υγείας των παιδιών.
3. Ευδεχόμενα προβλήματα εκδίκησης.
4. Η πιθανή διάλυση του γάμου.

Κανείς λογικός άνθρωπος δεν κάνει έναν γάμο για μικρό χρονικό διάστημα. Όλοι οι γάμοι έχουν στόχο την δια βίου ένωση των συζύγων, παρά το γεγονός ότι κατά την πορεία πολλοί απ' αυτούς αποτυγχάνουν και διαλύονται, με λόγο διάλυσης την απιστία.

Κοινωνικές προκλήσεις για απιστία πάντα υπήρχαν και θα υπάρχουν. Αυτό όμως δεν απαλλάσσει το, τη σύζυγο από την υποχρέωση σταθερής και αταλάντευτης πίστης. Πράγματι, παρά το γεγονός ότι υπάρχουν πολλοί λόγοι και αφορμές που κάνουν την πορεία προς την απιστία λιγότερο ή περισσότερο ολισθηρή, η προσωπική ευθύνη του καθενός από τους συζύγους στο θέμα αυτό παραμένει ακεραία.

Ένα χαρακτηριστικό της σύγχρονης ζωής, που τείνει να γίνει παγκόσμιο, ένα νέο «modus vivendi» είναι η πολυδιάσπαση της ζωής. Η διάσπαση αυτή δεν αναφέρεται μόνο στη χωριστή απασχόληση των μελών της οικογένειας και των συζύγων σε διαφορετικό χώρο και χρόνο, αλλά περιλαμβάνει και τη διάσπαση σώματος-ψυχής-πνεύματος. **Εμφανίζεται λοιπόν το στοιχείο «ηδονή» χωριστό από έννοιες, όπως ευθύνη, οικογένεια, αναπαραγωγή, ανατροφική παιδιών κ.ά.** Όταν κανείς ενστερνισθεί αυτή την αντίληψη, τότε η απιστία περιορίζεται σε «θέμα κοινωνικών συνθηκών» και αντιμετωπίζεται σαν τέτοια. Δεν παύει ωστόσο είτε έτοιμη την αντιμετωπίσει κανείς είτε αλλιώς να έχει τις ίδιες συνέπειες: Κλονισμό του έγγαμου βίου και αποσταθεροποίηση της συνοχής της συζυγικής σχέσης με φόβο πιθανής διάλυσης.

Ο ίδιος ο πολιτισμός μας, ο «δυτικού τύπου» πολιτισμός, έχει θεοποιήσει την σεξουαλική ζωή και απόλαυση. Τα πάντα στρέφονται γύρω από αυτή. Η προσωπική ζωή του καθενός έχει συνυφανθεί με τη «γύμνια» και την πρόκληση. Η ελευθερία για σεξ προπαγανδίζεται πριν και μετά το γάμο, χωρίς η ύπαρξη του τελευταίου να θεωρείται εμπόδιο. Το περιρρέον πνεύμα εμπαίζει συχνά τη συζυγική πίστη, που είναι πράγματι ένας αγώνας, συχνά ηρωικός. Ασφαλώς η ύπαρξη στοιχείων όπως: αγάπης, ειλικρίνειας, πνεύματος θυσίας, υπομονής, υπευθυνότητας, εντιμότητας, εσωτερικής ελευθερίας, αυτοκυριαρχίας, πίστης στον σκοπό και την ιερότητα του γάμου και της οικογένειας βοηθούν και ενισχύουν τους αγωνιζόμενους συζύγους.

Οι προκλήσεις για συζυγική απιστία στο σύγχρονο κόσμο είναι πολλές και πιεστικές και δεν προέρχονται μόνο από την κοινωνία. Συχνά αυτές ενισχύουν ψυχολογικά απωθημένα των συζύγων και κάποιο βαθμό ανικανοποίητου από τις

μεταξύ τους σχέσεις. Δε μετρά δηλαδή το τι προκλήσεις υπάρχουν από την κοινωνία, αλλά γιατί παρουσιάζεται ενδοτικότητα στην πρόκληση από πλευράς των συζύγων.

Η αγάπη είναι αυτή που, όταν υπάρχει, πλουτίζει τη συζυγική σχέση και ομορφαίνει τη ζωή. Μόνο εν τη απουσία της μπορεί να εισχωρήσει η απιστία. Μόνο όταν η αγάπη για διάφορους λόγους ψυχραθεί, μπορεί ο,η σύζυγος να ενδώσει. Είναι σαφές ότι θεωρείται αδιανόητο να απατήσουμε έναν άνθρωπο που αγαπάμε.

Ένα μεγάλο κενό της συζυγικής σχέσης, κενό το οποίο «ετοιμάζει εν δυνάμει» το έδαφος για την ενδεχόμενη ευδοκίμηση προκλήσεων και πειρασμών, είναι η έλλειψη του αμοιβαίου ολοκληρωτικού δοσίματος των συζύγων και η ολοκληρωτική κάλυψη των βιολογικών τους αναγκών. Στον πειρασμό μπορούν να ενδώσουν και «πνευματικοί» και «καλλιεργημένοι» κατά τα άλλα άνθρωποι, που έχουν μέσα τους ακάλυπτες πυχές ερωτισμού που δεν έχουν ακόμη ικανοποιηθεί από την συζυγική τους σχέση. Άνδρες που έχουν ψυχρές γυναίκες ή γυναίκες που έχουν ψυχρούς άνδρες, σύζυγοι που δεν βρίσκουν απόλυτη, αμοιβαία ερωτική ικανοποίηση, μπορεί να βρεθούν στον ισχυρό πειρασμό, όταν βρεθούν με ένα πρόσωπο που φαίνεται ότι μπορεί να τους δώσει ό,τι στερούνται. Μόνο η ψύχραιμη σκέψη πριν από τη λήψη απόφασης και η εντιμότητά τους στέκονται συχνά εμπόδιο στο να ενδώσουν στην πρόκληση.

Η αδυναμία επίσης που παρουσιάζουν και ο άνδρας και η γυναίκα να ακολουθήσουν τη φυσική πορεία ωρίμανσης του μυαλού, αλλά και γήρανσης του σώματος, είναι παράγων που συντελεί στο να προδιδάει το δρόμο για εξωσυζυγική περιπέτεια και απιστία. Πολλές γυναίκες, μετά από κάποια ηλικία, γύρω στα σαράντα, κάνουν απεγνωσμένες προσπάθειες (καλλυπτικά, γυμναστική, χειρουργικές επεμβάσεις κ.ά.) για να φανούν νέες. Πολλοί άνδρες επίσης νεάζουν μερικές φορές ακόμη και με κωμικά αποτελέσματα. Στόχος και των δύο είναι να αρέσουν, να έχουν την αυτοεπιβεβαίωση ότι ακόμη αντέχουν. Ασφαλώς ένας στόχος παρόμοιος εξυπηρετείται και εκπληρώνεται καλύτερα με έναν νεότερο άνδρα, ή μια νεότερη γυναίκα. Όταν ο άνθρωπος λησμονήσει ότι δεν είναι μόνο σώμα, και δη γεννητικό σύστημα, είναι πολύ εύκολο να εμπλακεί στο φαύλο κύκλο της αναζήτησης διέγερσης και ηδονής, με κάθε κόστος. Ακόμη και όταν, σε παρόμοιες καταστάσεις, η άλλη όψη της ηδονής είναι η οδύνη.

Περίοδοι επίσης της ζωής και των δύο συζύγων που θεωρούνται δύσκολες για τη συζυγική σχέση, όπως είναι η εγκυμοσύνη της γυναίκας ή η περίοδος της λοχείας ή ακόμη και λίγο αργότερα, τότε που το βρέφος αποσπά όλη την προσοχή και αφοσίωση της μητέρας του και ο σύζυγος νιώθει παραμελημένος, ή αντίστοιχα μια επείγουσα επαγγελματική ενασχόληση του συζύγου που τον απορροφά, μια απουσία του για κάποιο διάστημα, καταστάσεις που αφήνουν τη γυναίκα «ακάλυπτη», μπορούν, χωρίς καλό χειρισμό, να οδηγήσουν σε απιστία.

Άλλοι παράγοντες, που επενεργούν βλαπτικά στην ερωτική ζωή, φθείρουν εσωτερικά τη συζυγική σχέση και συντελούν στην απιστία του ενός ή και των δύο συζύγων, είναι η ρουτίνα και η έλλειψη φαντασίας για ποικιλία στην καθημερινή και προσωπική ζωή τους. Η γενίκευση και υποδούλωση σε ένα ρυθμό καθημερινής ζωής, που καθορίζει πάγιο ωράριο έγερσης, φαγητού, ύπνου, εργασίας, κ.λ.π., καθιστούν τη ζωή μονότονη και κουραστική. Η ρουτίνα και η καθημερινότητα αφαιρούν το νόημα από κάθε λόγο, πράξη, ενέργεια των συζύγων και απονευρώνουν τη συζυγική σχέση. Η απιστία κάτω από αυτές τις συνθήκες φαντάζει σαν αναζωογονητική ποικιλία για αλλαγή. Η μεγιστοποίηση ασήμαντων γεγονότων και η αποκλειστική ενασχόληση με κοινά και τετριμμένα συνεχώς, ο περιορισμός των ενδιαφερόντων, η μεμφιομυρία, η φλυαρία, οι ηθικολογίες, η τάση να παρουσιάζεται ο ένας των συζύγων μόνιμα σαν θύμα, τα παράνομα κ.ά. καθιστούν τη συμβίωση βαρετή και η νέα σχέση φαίνεται ως η μόνη διέξοδος. Η πληγή και η ανία είναι ένας κακός σύμβουλος στη ζωή και επικίνδυνος στο γάμο. Όταν δεν γίνονται και από τους δύο συζύ-

γους προσπάθειες ανανέωσης, τότε η πλήξη, η φθορά και η ανία που δημιουργούνται διευκολύνουν τα μέγιστα την απιστία.

Υπάρχουν περιπτώσεις κατά τις οποίες ο ένας των συζύγων μπορεί να συναντήσει ένα άλλο πρόσωπο, το οποίο δίνει την εντύπωση ότι ανταποκρίνεται σαν «αδελφή ψυχή» στα βαθύτερα όνειρά του. Πρόκειται για εντύπωση που δεν στηρίζεται σε βαθύτερη σκέψη. Στην περίπτωση αυτή γίνεται μια αυτόματη αντιπαράθεση με το, τη σύζυγο και τότε βρίσκεται κανείς στην περιοχή της «εκ συναρπαγής» απιστίας. Μόνο μια ειλικρινής συζήτηση και σοβαρή συμβουλή, μετά τη μεταμέλεια που ακολουθεί, μπορεί ενδεχομένως να βοηθήσει την κατάσταση.

Περιπτώσεις ακόμη όπου οι δύο σύζυγοι δεν έχουν καταλάβει καλά ή δεν εκτελούν σωστά τους μεταξύ τους ρόλους, μπορούν να οδηγήσουν σε αναζήτηση άλλων ατόμων, που θα προθυμοποιηθούν να τους δώσουν το ρόλο που τους αξίζει. Τέτοιες περιπτώσεις συναντώνται, όταν λ.χ. η γυναίκα δεν αναγνωρίζει στο σύζυγό της ηγετική ή έστω συν-ηγετική θέση στην οικογένεια, τον υποτιμά και τον ταπεινώνει, τον κάνει να νιώθει ότι είναι αμελήτεια ποσότης και σαφώς υποδεέστερός της. Αλλά και περιπτώσεις όπου ο άνδρας υποτιμά τη γυναίκα του, ειρωνεύεται το πνευματικό της επίπεδο, αγνοεί ή και κλεψύζει τις ευαισθησίες της, τονίζει τις όποιες σωματικές της αδυναμίες συγκρίνοντάς την συνεχώς και με μειωτική ασφαλώς διάθεση, με όποιο μοντέλο εμφανισθεί στο προσκήνιο.

Παρά το γεγονός ότι οι προαναφερθείσες αιτίες απιστίας φαίνονται πολλές και σοβαρές, αυτές κρεώνονται περισσότερο στο εσωτερικό πρόβλημα συνοχής και τις αδυναμίες της συζυγικής σχέσης παρά στους ισχυρούς εξωτερικούς παράγοντες. Όπου και να κρεώνονται ωστόσο, οδηγούν σε λανθασμένες ή εσκεμμένες ενέργειες με αποτέλεσμα τη συζυγική απιστία, γεγονός που θεωρείται από τις πρώτες αιτίες ουσιαστικής διάλυσης του γάμου, που με τη νομική διαδικασία του διαζυγίου αποτελεί το τέλος και της τυπικής συζυγικής σχέσης.

Με δεδομένο όμως ότι η δυαδική συζυγική σχέση έχει μια δική της δυναμική με απεριόριστες δυνατότητες και με το ισχυρό επιχείρημα ότι υπάρχουν συνήθως παιδιά, που η ύπαρξή τους αποτελεί συχνά καταλυτικής σημασίας συνεκτικό παράγοντα της σχέσης που κλονίσθηκε, καλό είναι να μένει πάντα ανοικτή μια «πόρτα» συγγνώμης, μεταμέλειας για επιστροφή στην ομαλή ζωή της συζυγικής εστίας.

7.4. ΔΙΑΖΥΓΙΟ: Το τέλος της σχέσης.

7.4.1 Αίτια διαζυγίου.

Ίσως, σ' ένα βιβλίο που αναφέρεται στην οικογενειακή σχέση, δεν θα έπρεπε να γίνει καθόλου λόγος για το διαζύγιο. Δυστυχώς όμως, αυτό σήμερα, όπως φαίνεται, προσβάλλει όλο και περισσότερα παντρεμένα ζευγάρια, καθώς «στις σύγχρονες κοινωνίες, μετά τη δεκαετία του 1980, οι γάμοι που λύονται με διαζύγιο είναι περισσότερο εκείνων που λύονται λόγω θανάτου του ενός των συζύγων»¹⁶⁷ και αγγίζει όλα τα μέλη της οικογένειας με μια σειρά προβλημάτων.

Καθένας που παίρνει τη μεγάλη απόφαση να κάνει οικογένεια υποστηρίζει ότι παντρεύεται από αγάπη, πιστεύει ότι η σχέση αυτή θα του χαρίσει ερωτική ικανοποίηση, παιδιά, συντροφικότητα, κοινωνική προβολή, αμοιβαία αφοσίωση, υλικές απολαύσεις και αληθινή φροντίδα.

Σπίννοντας κανείς την οικογένεια έχει υπόψη του να τη στηρίζει σε κάποια δική του αρχιτεκτονική. Γι' αυτό, όταν κάτι δεν ταιριάζει με τις προαποφασισμένες δομές που έχει υπόψη του, αρχίζουν οι πρώτες ανακατατάξεις μέσα του. Του διαφεύγει η διαφορετικότητα των ανθρωπίνων προσωπικοτήτων, όπως και ο διαφορετικός τρόπος ζωής που έχουν μάθει, και, αντί να προσπαθήσει να γεφυρώσει τις διαφορές με αμοιβαίες λογικές υποχωρήσεις, ωριμάζει μέσα του η σκέψη για διαζύγιο. Τέτοιες σκέψεις σίγουρα δεν συμβάλλουν στη στερέωση ενός γάμου και μιας οικογένειας. Αντί να σκέφτεται κανείς την αναδόμηση των σχέσεων και τις αιτίες που απειλούν το οικοδόμημα, επικεντρώνει την προσοχή του στην τέλεια διάλυση.

Σε πολλές κοινωνίες το διαζύγιο έπαψε να είναι δύσκολη υπόθεση. Οι λόγοι είναι πάρα πολλοί. Η βιομηχανική επανάσταση, που είχε μια σειρά αλυσιδωτών επιπτώσεων σε όλες τις πτυχές της κοινωνικής ζωής, συνέβαλε και στην αύξηση των διαζυγίων. Η μετανάστευση λ.χ. στις αστικές περιοχές, η είσοδος της γυναίκας στην αγορά εργασίας χωριστά από τον άντρα, οι νέες αντισυλληπτικές μέθοδοι, η οικονομική ανεξαρτησία, η αμφισβήτηση του ρόλου του άνδρα, ο παρεξηγημένος υπερτονισμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η αποκλειστική συναισθηματική τροφοδοσία μόνο μεταξύ των συζύγων, η έλλειψη κοινωνικής υποστήριξης (απουσία άμεσων συγγενών λόγω πυρηνικής οικογένειας), η έλλειψη αληθινής συντροφικότητας μεταξύ των συζύγων, ολ' αυτά συνέβαλαν στην αύξηση του αριθμού των διαζυγίων. Επιπλέον, ίσως και από τις αδυναμίες στήριξης μιας πλήρους οικογενειακής οργάνωσης, πολλές αρμοδιότητες της οικογένειας και ρόλοι περιήλθαν σε άλλους κοινωνικούς θεσμούς, όπως η περίθαλψη, η παιδεία, η επαγγελματική κατάρτιση των παιδιών, η διασκέδαση, η ασφάλιση, κ.ά. Όλα αυτά, αλλά και άλλα, είναι λόγοι που οδηγούν συνήθως ευκολότερα στο διαζύγιο.¹⁶⁸

Μεταξύ των αιτιών που συμβάλλουν στην ευκολότερη απαίτηση διαζυγίου είναι και η στεκνία ή ο μικρός αριθμός παιδιών, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είναι μοναδική αιτία, αλλά προβάλλεται, επειδή ο νόμος επιτρέπει το διαζύγιο, όταν ένας των συζύγων (αποδεδειγμένα) δεν μπορεί να συμβάλει στην γέννηση παιδιών ή δεν επιθυμεί την απόκτηση παιδιών.

Το πολύ διαφορετικό μορφωτικό, αλλά και εργασιακό υπόβαθρο των συζύγων μπορεί κάτω από ορισμένες συνθήκες να συμβάλει στην ταχύτερη ψυχική απομάκρυνση των συζύγων και να οδηγήσει έμμεσα στο διαζύγιο. Γυναίκες υπάλληλοι ευκολότερα παίρνουν διαζύγιο από ανειδίκευτες ή ειδικευμένες εργάτριες.¹⁶⁹

Μετά τη βιομηχανική επανάσταση και μετά τη Γαλλική Επανάσταση, όπου πολλά από τα θεωρούμενα ιερά αποϊεροποιήθηκαν και ιδιαίτερα μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, έγιναν μεγάλες ανακατατάξεις σε όλους τους τομείς της ζωής και φυσικά και στην οικογένεια.

«Αναγνωρίζοντας στον γάμο μια προσωπική ένωση, που θα μπορούσε να διαλυθεί, όταν θα εξαφανιζόταν η συναισθηματική της βάση, οι νόμοι περί διαζυγίου κατέστησαν πολύ πιο καθαροί στις περισσότερες χώρες και το διαζύγιο άρχισε να γίνεται πιο εύκολα αποδεκτό κοινωνικά.

»Η αύξηση των διαζυγίων θεωρήθηκε γενικά ως ένδειξη πως η οικογένεια κατέστη θεσμός πιο ασταθής από όσο ήταν στο παρελθόν. Δεν ήταν όμως τελείως σαφές ότι η τάση προς το διαζύγιο αντικαθρέφριζε στην πραγματικότητα τη μεγάλη αύξηση των διαλυμένων οικογενειών, γιατί η εγκατάλειψη της συζυγικής στέγης και ο χωρισμός ήταν από καιρό συνηθισμένα πράγματα και εξακολουθούσαν να αποτελούν «το διαζύγιο του φτωχού» και ένα μέσο για τον τερματισμό μη ικανοποιητικών σχέσεων, εκεί όπου το διαζύγιο δεν επιτρεπόταν από το νόμο ή απαγορευόταν από τη θρησκεία. Η αύξηση της οικογενειακής αστάθειας γινόταν κάπως φανερή μόνο από το μεγαλύτερο ποσοστό των νομικά επικυρωμένων διαζυγίων και από τη σημασία που έδινε η κοινή γνώμη στο διαζύγιο.

»Γενικά επικράτησε ευρέως η τάση προς την αρχή που δέχονταν οι σκανδιναβικές χώρες, σύμφωνα με την οποία το διαζύγιο ήταν ένας έντιμος και αξιοπρεπής τρόπος να τεθεί τέρμα σε μια συζυγική σχέση, όταν η βάση της για αμοιβαίο σεβασμό έχει χαθεί.¹⁷⁰

»Στις πιο πολλές χώρες το οικογενειακό δίκαιο αναθεωρήθηκε και καταργήθηκαν πολλά – κάποτε και όλα – από τα πατροπαράδοτα μειονεκτήματα των έγγαμων γυναικών, η υποχρέωσή τους, λόγου κάρη, να παρέχουν στους συζύγους τους τις υπηρεσίες τους ή τα κέρδη τους, η αδυναμία τους να χειρίζονται την περιουσία τους, όπου δεν μπορούσαν να υπογράψουν συμβόλαια ή να ενάγουν και να ενάγονται, η μη δυνατότητα εκλογής τους ως νομίμων κηδεμόνων των παιδιών τους».¹⁷¹

Μέσα στα τρία πρώτα χρόνια του γάμου εμφανίζεται το 1/3 των διαζυγίων, ενώ μέσα στα εννέα χρόνια φτάνει, τουλάχιστο στην Αμερική, τα 2/3. Μετά τα 15 χρόνια γάμου υπάρχει μια σταθερή μείωση του αριθμού των διαζυγίων.¹⁷²

7.4.2. Επιπτώσεις του διαζυγίου στους συζύγους.

Καμιά οικογένεια δεν μπορεί να σταθεί με νομικές ρυθμίσεις και αποφάσεις δικαστηρίων, αν τα άτομα που την αποτελούν δεν έχουν συναίσθηση των ευθυνών τους, όπως και στην περίπτωση του διαζυγίου, καμιά απόφαση δικαστηρίου δεν μπορεί να δώσει συνολική λύση, που να αντιμετωπίζει σφαιρικά όλες τις πτυχές της ζωής. Γι' αυτό παρατηρούμε μετά το διαζύγιο και ενώ αυτό δίνει νομική λύση του γάμου ότι πλήθος ψυχολογικά «κατάλοιπα» εξακολουθούν να παραμένουν σε όλα τα μέλη της οικογένειας, ακόμα και των άμεσων συγγενών.

Οι δικαστικοί αγώνες για το διαζύγιο δεν είναι μόνο ψυχολογικά δυσάρεστοι, αλλά και οικονομικά δαπανηροί και χρονοβόροι. Η διαδικασία του διαζυγίου και τα επακόλουθά της έχουν μια ισχυρή αποδιοργανωτική επίδραση στο βιολογικό και ψυχολογικό τομέα της ζωής του κάθε μέλους της οικογένειας. Ωστόσο και ενώ όλα αυτά είναι ανάγκη να λαμβάνονται υπόψη, πρέπει να σημειωθεί ότι ένα διαζύγιο επιλέγεται πάντα σαν η λιγότερο κακή λύση, επειδή θεωρείται ότι είναι προτιμότερο από μια τυραννική ζωή, αν όντως είναι τέτοια.

Οι διαζευγμένοι μετά το διαζύγιο πρέπει να περάσουν μέσα από ορισμένες φάσεις με στόχο να μπορέσουν να επανασταθεροποιηθούν και να χαράξουν νέα πορεία ζωής. Οι γονείς κυρίως πρέπει να είναι έτοιμοι να αντιμετωπίσουν μια σειρά από ακανθώδη θέματα, όπως λ.χ. ο γονέας που έχει την κηδεμονία του παιδιού ή των παιδιών, που συνήθως είναι η μητέρα, θα πρέπει να αντιμετωπίσει τη μειονεκτική οικονομική θέση, τη θλίψη και την αυτοκατηγορία, τη μοναξιά, την έλλειψη ενός κατάλληλου συστήματος υποστήριξης, τις διευθετήσεις για τη φροντίδα των παιδιών, τα προβλήματα επιμέλειας και επίσκεψης των παιδιών από μέρους του συζύγου και πολλά άλλα. Αλλά και αυτός ο γονέας που δεν έχει την επιμέλεια των παιδιών πρέπει να είναι έτοιμος να αντιμετωπίσει τις ελάχιστες σχέσεις με τα παιδιά του, την εσωτερική αποδιοργάνωση των συνηθισμένων εμπειριών ζωής, τη μοναξιά, την αυτοκατηγορία για τον αποτυχημένο του γάμο, τις συγκρούσεις για την επιμέλεια και τις επισκέψεις στα παιδιά και ίσως το μίσος που θα γεννηθεί μέσα του από την αποτυχία του όλου εγχειρήματος του γάμου.

Πράγματι, πολλές γυναίκες ιδιαίτερα αντιμετωπίζουν ποικίλα προβλήματα, που τις αναστατώνουν ψυχικά και κοινωνικά. Πολλές από αυτές έχουν δυσειλήτα οικονομικά προβλήματα, προβλήματα σχέσεων και επικοινωνίας με τους συγγενείς, τους γονείς, τα παιδιά, τους συνεργάτες, τους φίλους, συγχρόνως δε έχουν προσωπικά προβλήματα άγχους, μοναξιάς, ενώ επιπλέον αλλάζει προς αυτές και η συμπεριφορά των δήθεν πρώην φίλων.¹⁷³

Μετά το διαζύγιο το πρόβλημα είναι ιδιαίτερα οξύ για τις γυναίκες, οι οποίες ίσως δεν εργάζονταν και τώρα έχουν να αντιμετωπίσουν σωρεία προβλημάτων. Καλούνται να λύσουν συναισθηματικά, αλλά και ψυχολογικά προβλήματα δικά τους και συχνά των παιδιών τους. Οι γυναίκες νιώθουν περισσότερο έντονα σπινθηρισμένες από το διαζύγιο παρά οι άνδρες. Οι πιθανότητες να ξαναπαντρευτούν οι γυναίκες είναι λιγότερες από τις αντίστοιχες των ανδρών.¹⁷⁴

7.4.3. Επιπτώσεις του διαζυγίου στα παιδιά.

Οι επιπτώσεις στην κοινωνική και οικονομική ζωή, αλλά και στην ψυχική και σωματική υγεία όλων των μελών της οικογένειας των εμπλεκόμενων στο διαζύγιο είναι σαφώς αρνητικές.

Σίγουρα, η διάσπαση της οικογένειας με το διαζύγιο αποτελεί πικρή και επώδυνη εμπειρία για όλους, ιδιαίτερα όμως για τα παιδιά. Το πανίσχυρο μητρικό και πατρικό φίλτρο δεν μπορεί να διαγραφεί, επειδή υπάρχει διένεξη μεταξύ των συζύγων-γονέων. Καθένας των γονέων μιλάει για τα παιδιά, του ως παιδιά του. Με την έκδοση του διαζυγίου γίνεται διάσπαση της μόνιμης επικοινωνίας

Για τίποτε άλλο δεν γίνονται τόσες διαμάχες, όσο για το παιδί και τα χρήματα.

των παιδιών με τον ένα των γονέων, γεγονός που τραυματίζει όχι μόνο τα παιδιά, αλλά και το γονέα, ο οποίος στην καλύτερη περίπτωση θα βλέπει τα παιδιά του περιοδικά και αποσπασματικά. Μπορεί αυτή η σχέση να ονομασθεί και να είναι πραγματικός γονεϊκός ρόλος; Αλλά και το παιδί μήπως είναι ένα «πράγμα» που «παραχωρείται» στον «αθώο» γονέα ως αμοιβή για την καλή συμπεριφορά του; Μήπως αυτό δεν είναι ένας άθροισμα που έχει ανάγκη και τους δύο γονείς του; Όταν μάλιστα γνωρίζουμε ότι «οι γονείς για το παιδί σημαίνουν πολύ περισσότερο από το άθροισμα μητέρα και πατέρα. Για το λόγο αυτό, όταν χωρίζουν, παύουν ουσιαστικά να είναι γονείς. Είναι πατέρας και μητέρα, όχι όμως γονείς με τη βαθύτερη σημασία του όρου».¹⁷⁵

Ανάλογα με την ηλικία, το φύλο και το στάδιο ανάπτυξης των παιδιών έχουμε ποικίλες αντιδράσεις: θυμός, φόβος, κατάθλιψη, ενοχή, χαμηλή αυτοεκτίμηση, μαθησιακά προβλήματα, ψυχοσωματικά προβλήματα και προβλήματα συμπεριφοράς μπορεί να είναι μορφές αντίδρασης των παιδιών. Τα μεγαλύτερα θύματα των διαζυγίων είναι τα παιδιά. Είναι ανάγκη να ενημερώνονται και να προετοιμάζονται. Για τα μικρότερα των 6 ετών η προετοιμασία πρέπει να γίνεται 1-2 εβδομάδες πριν από το χωρισμό. Για τα παιδιά 6-9 ετών 1-2 μήνες πριν από το χωρισμό, ενώ για μεγαλύτερα παιδιά χρειάζεται προετοιμασία πολλών μηνών.

Τα παιδιά 3-6 ετών αντιδρούν στο διαζύγιο:

α. με άρνηση του γεγονότος και φαντασιώσεις για επιστροφή του γονιού που αποχώρησε:

β. με επιστροφή σε παλιές συνήθειες, όπως λ.χ. θηλασμός δακτύλου, νυκτερινή ενούρηση και επιθετικότητα σε άλλα παιδιά·

γ. με φόβο μήπως μείνουν και αυτά μόνα και απροστάτευτα.

Τα παιδιά των 7-9 ετών νιώθουν θυμό εναντίον του γονέα, τον οποίο θεωρούν υπεύθυνο, αλλά και φόβο μήπως στερηθούν το φαγητό, τα ρούχα και τα παιχνίδια τους. Σε μερικά παρατηρείται και κατάθλιψη με δυσμενείς επιπτώσεις στη σχολική τους επίδοση.

Τα παιδιά και οι έφηβοι 9-17 ετών, εκτός από το θυμό που εκδηλώνουν εναντίον του γονέα, που θεωρούν υπεύθυνο, συμμετέχουν στη «συμμαχία» με τον ένα από τους δύο εναντίον του άλλου και χρησιμοποιούνται από τον ένα ως συνεργάτες αντιπαράθεσης και εκδίκησης. Εξυπακούεται ότι αυτή η τακτική είναι απαράδεκτη. Οι έφηβοι έχουν ανησυχίες τόσο για τη δική τους γενεϊτήσια ζωή, όσο και για το μελλοντικό τους γάμο. Τα παιδιά που βιώνουν ένα διαζύγιο, ανάλογα με την ηλικία που βρίσκονται όταν συμβεί, μπορεί να παρουσιάσουν μαθησιακά προβλήματα, παραπρωματική συμπεριφορά ή άτοπη σεξουαλική συμπεριφορά (Τσιπούρα Σ.: Φροντίδα για την οικογένεια, σελ.9).

Τα παιδιά διαζευγμένων γονέων υποφέρουν είτε από έλλειψη συναισθηματικών ερεθισμάτων είτε από υπερβολική φόρτιση ερεθισμάτων. Τους διδάσκεται πολλές φορές το μίσος και η αποστροφή για τον ένα γονέα, ενώ σε πολύ μικρή ηλικία καλούνται να λύσουν μόνοι τους τα προβλήματά τους. Στην επίδραση των αρνητικών παραγόντων του διαζυγίου πάνω στην ψυχολογική κατάσταση του παιδιού σημαντικό ρόλο παίζουν:

1. Οι αμφισβητούμενες καταστάσεις που έζησε το παιδί.
2. Η ηλικία που βρίσκεται το παιδί την εποχή του διαζυγίου(όσο μικρότερο είναι το παιδί, τόσο περισσότερο έχει ανάγκη τη μητέρα του).
3. Η διάρκεια των βλαβερών επιδράσεων.
4. Οι βαθμοί ψυχικής επαφής του παιδιού με τη μητέρα προ του διαζυγίου.
5. Ο τύπος της περιποίησης που δέχτηκε το παιδί μετά το χωρισμό (Duersen, Annetmarie: σελ.8).

Τα αγόρια διαζευγμένων γονέων μπορεί να γίνουν επιθετικά, ενώ τα κορίτσια συνεσταλμένα.

Οι συνθήκες της σύγχρονης ζωής δημιουργούν πολλά προβλήματα αγωγής και κοινωνικοποίησης, αφού με έρευνες που γίνονται στην Ευρώπη και στην Αμερική, αποδεικνύεται ότι το 33% όλων των παιδιών δε φθάνουν στην ηλικία των 18 ετών με τους ίδιους τους γονείς. Συνήθως ο ένας είναι μαζί τους, ενώ ο άλλος είτε έχει φύγει (διαζύγιο) είτε ζει με νέο σύζυγο είτε έχει πεθάνει.

Το να μεγαλώνει το παιδί χωρίς μητέρα είναι περισσότερο επώδυνο, παρά χωρίς πατέρα. Η μητέρα είναι συνδεδεμένη με τη στοργή, τη φροντίδα, την περιποίηση. Όταν τα δικαστήρια βγάζουν αποφάσεις διαζυγίου, συνήθως αναθέτουν στη μητέρα την επιμέλεια των παιδιών παρά στον πατέρα, του οποίου η ιδιότητα είναι συνδεδεμένη περισσότερο με την οικονομική φροντίδα της οικογένειας. Ωστόσο όλο και περισσότερο υποστηρίζεται ότι η απουσία του πατέρα κατά το στάδιο της ανάπτυξης του εφήβου, που ζει με τη μητέρα του, έχει σοβαρές συνέπειες. Είναι ενδιαφέρουσα η φράση ενός νέου με λαμπρή σταδιοδρομία, του οποίου οι γονείς είχαν χωρίσει: «Τα πάντα τα οφείλω στον πατέρα μου, γιατί αυτός δεν με άφησε να σκεφθώ την απουσία της μάνας μου. Την αντικαθιστούσε κάθε στιγμή, δεν είπε ποτέ κακό λόγο γι' αυτήν. Προσπαθούσε να με οδηγήσει έξω από την πνιγηρή ατμόσφαιρα του οικογενειακού δράματος».¹⁷⁶

Ένα διαζύγιο συχνά είναι αιτία δημιουργίας μονογονεϊκής οικογένειας, που σημαίνει ότι ο ένας των γονέων θα αναλάβει το ρόλο των δύο, κάτι που δεν είναι ούτε απλό, αλλά ούτε και προς το συμφέρον των παιδιών. Όμως, εκτός από τα παιδιά, είναι και ο γονέας που φροντίζει μια μονογονεϊκή οικογένεια, ο οποίος αντιμετωπίζει σωρεία προβλημάτων και συχνά μπορεί να βρεθεί σε μεγάλη ψυχική ένταση.

7.5. Η μονογονεϊκή οικογένεια.

Παγκοσμίως όλο και περισσότερες οικογένειες δεν παρουσιάζουν τη γνωστή μορφή οικογένειας, δεν είναι «τυπικές» ή «συμβαϊκές» ή «φυσιολογικές», αλλά αποτελούν διαφορετικό τύπο νοικοκυριού, όπως «μονογονεϊκές οικογένειες, οικογένειες με διαζύγιο, θετές οικογένειες, οικογένειες μεταναστών, οικογένειες με γονείς διαφορετικής εθνικότητας, οικογένειες που δημιουργήθηκαν από δεύτερο γάμο».¹⁷⁷

Ο όρος «μονογονεϊκές οικογένειες» αναφέρεται γενικά σ'αυτές τις οικογένειες που έχουν ένα γονέα, ο οποίος και κατά 95% αναφέρεται σε γυναίκες με ένα συνήθως παιδί. Θα μπορούσε να είναι και χίρα γυναίκα με ένα ή περισσότερα παιδιά ή διαζευγμένη, όμως αυτές οι γυναίκες βρίσκονται σε διαφορετική θέση, καθώς έχουν κάποια οικονομική στήριξη προερχόμενη είτε από σύνταξη ευδικομένως του νεκρού πατέρα είτε από διατροφή του εν διαστάσει συζύγου. Στην περίπτωση μάλιστα της κηρείας συνήθως έχουν και την άμεση συμπαράσταση των άμεσων συγγενών. Επιπλέον η ψυχολογική εξέλιξη ενός ορφανού παιδιού δεν είναι η ίδια με αυτήν των άλλων μονογονεϊκών οικογενειών, επειδή στη συνείδηση του παιδιού εξιδανικεύεται συνήθως ο νεκρός πατέρας ενώ στις άλλες περιπτώσεις (διαζύγιο, εγκατάλειψη, κ.ά.) δε συμβαίνει το ίδιο.

Η πληθώρα των περιπτώσεων, για τις οποίες χρησιμοποιούμε τον όρο «μονογονεϊκή οικογένεια», σχετίζεται με περιπτώσεις γυναικών, που είτε είναι άγαμες μητέρες, συνήθως με κάποια οικονομική ανεξαρτησία, για τις οποίες η εγκυμοσύνη ήταν προσωπική επιλογή και οι οποίες δεν επιθυμούν να έχουν σχέση με τον βιολογικό

πατέρα του παιδιού, είτε που είχαν κάποια σχέση, σκόπευαν ίσως και στο γάμο, έμειναν όμως έγκυες και, ενώ ο πατέρας του παιδιού αρνήθηκε τη σχέση και εξαφανίστηκε, αυτές κράτησαν το παιδί. Στην περίπτωση αυτή το βάρος της «οικογένειας» το αναλαμβάνει η μητέρα, με ό,τι αυτό συνεπάγεται. Πρέπει στο σημείο αυτό να αναφερθεί ότι, παρά το γεγονός ότι η μητέρα θα μπορούσε να είχε απαλλαγεί από την εγκυμοσύνη, καθώς αυτό αποτελεί πλέον την τρέχουσα πρακτική για πλήθος άλλες ανύπανδρες υποψήφιες μητέρες, αυτή προτίμησε να κρατήσει το παιδί, ενέργεια αξιόπαινη μιν, χωρίς ουσιαστικό αντίκρισμα όμως ως προς τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει, καθώς το κόστος της επιλογής της είναι συνήθως στο ακέραιο δικό της.

Οι μονογονεϊκές οικογένειες αυξάνονται διεθνώς¹⁷⁸ με ταχείς ρυθμούς.¹⁷⁹ Στην Ελλάδα ακόμα βρίσκονται σε χαμηλά ποσοστά, παρουσιάζουν όμως αυξητικές τάσεις. Η ελληνική κοινωνία δεν ανέχεται ακόμη τη γέννηση εκτός γάμου παιδιών και θεωρεί οικογένεια μόνο την παραδοσιακή με γονείς και παιδιά, αφού η ανατροφή ενός παιδιού δεν είναι υπόθεση διατροφής μόνο, αλλά ολόκληρη ψυχολογική διαδικασία, που περιλαμβάνει πλήγμα ανθρώπων που διάκεινται θετικά προς το παιδί και τους γεννήτορες του. Ενδεικτικά στοιχεία, που προέρχονται από έρευνα σε μονογονεϊκές οικογένειες και δίνουν στοιχεία για τις γυναίκες (αρχηγούς μονογονεϊκών οικογενειών), πληροφορούν ότι το μορφωτικό επίπεδό τους είναι σχετικά χαμηλό, οι ίδιες μένουν μόνες, χωρίς συγγενείς ή σύντροφο, εργάζονται συχνά στον ιδιωτικό τομέα, τα εισοδήματά τους είναι χαμηλά, ένα δε σημαντικό ποσοστό έχει ως εισόδημα μόνο το επίδομα του Υπουργείου Προνοίας. Οι περισσότερες απ' αυτές ζουν μια περιθωριοποιημένη ζωή, με λίγες συναναστροφές και ακόμη με μικρότερη συμμετοχή σε κοινωνικές δραστηριότητες.¹⁸⁰

Ήδη από τη στιγμή της εγκυμοσύνης η άγαμη μητέρα βρίσκεται σε ένα δυσμενές κλίμα. Θεωρείται φυσικό-κοινωνικό το ερώτημα αν είναι παντρεμένη και με ποιον. Είναι υποχρεωμένη να απαντά όχι, και αυτό δημιουργεί ψυχολογική πίεση. Παρά το γεγονός ότι μπορεί να κυφορήσει και να γεννήσει το παιδί σε ίδρυμα (Ίδρυμα Βρεφών «Μητέρα») και να το πάρει αργότερα, το ερώτημα της κοινωνίας για τον πατέρα του παιδιού παραμένει, ενώ μια σειρά άλλων προβλημάτων αναφύονται πειστικά.

Οι μονογονεϊκές οικογένειες έχουν περιορισμένους, συνήθως, οικονομικούς πόρους σε σχέση με τις οικογένειες δύο γονέων. Η μη κοινωνική αποδοχή της ανύπαντρης μητέρας συμπεριλαμβάνει ακόμα και τους δικούς της γονείς, ενώ για τους γονείς του αγνώστου βιολογικού πατέρα δεν γίνεται καν συζήτηση. Αυτό σημαίνει πρόσθετες δυσκολίες αγωγής και εξοικονόμησης χρημάτων. Η φόρτιση της μητέρας είναι προφανής. Παρά το γεγονός ότι η κακοποίηση του παιδιού δεν είναι σπάνιο φαινόμενο στις πλήρεις οικογένειες, περισσότερες πιθανότητες κακοποίησης υπάρχουν στην οικογένεια με ένα γονέα.¹⁸¹

Η μονογονεϊκή οικογένεια θέτει μπροστά στο γονέα (συνήθως μητέρα) μια σειρά δυσβάσταχτων ευθυνών αναφορικά με τη διατροφή, τη στέγη, την εκπαίδευση των παιδιών, αλλά και την παροχή συναισθηματικής υποστήριξης, συνήθως χωρίς τη βοήθεια του άλλου γονέα ή και του κράτους. Το θέμα της συναισθηματικής υποστήριξης έχει μακροπρόθεσμες επιπτώσεις ιδιαίτερα στα παιδιά.

Η διαπροσωπική σχέση με τον ένα μόνο γονέα, όπως προαναφέρθηκε, δεν μπορεί να καλύψει την ανάγκη του παιδιού για ένα σταθερό σημείο αναφοράς, που είναι και οι δύο γονείς. Όσο στενές και να είναι οι σχέσεις του παιδιού με τον ένα γονέα, συνήθως τη μητέρα, αυτό δεν μπορεί να υποκαταστήσει την ανάγκη για πλήρη οικογένεια. Αφήνει το παιδί ψυχικά μετέωρο, και αυτή η κατάσταση του προξενεί ποικίλα προβλήματα.¹⁸² Εκτός από τον τομέα της ψυχικής υγείας, η ελλιπής αυτή σχέση ευοχολοποιείται και για το γεγονός ότι προκαλεί στα παιδιά και «φτωχότερη» σωματική υγεία, όπως φαίνεται από τις συχνότερες εισαγωγές στο νοσοκομείο, τις επισκέψεις στο γιατρό και τα ατυχήματα.¹⁸³ Πολλά παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών αντιμετωπίζουν και ηθικά δράματα, που σχετίζονται με την παρουσία στο σπίτι και του «φίλου» της μητέρας, φαινόμενο που τα οδηγεί σε βίωση

τραγικών και ψυχικά ολέθριων συναισθημάτων, τα οποία, πολλές φορές, έχουν και σωματικά συμπτώματα.¹⁸⁴

Σε όλο τον κόσμο το «προφίλ» του μέσου όρου των γυναικών, που είναι αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών, διαγράφεται, *grosso modo*, ως εξής: είναι γονείς χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου και κοινωνικοοικονομικής κατάστασης, είναι υπερβολικά αυστηροί ή ακόμη γονείς με άγνη ή ειδικές πιέσεις από το περιβάλλον.¹⁸⁵

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

132. Bowen, M.: Τρίγωνα στην Οικογένεια, Επιμέλεια Κάτια Χαραλαμπίκη, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996, σελ. 35. – 133. Τσίτουρα, Στέλλα, Φροντίδα για την οικογένεια, Ελληνική εταιρεία κοινωνικής παιδιατρικής και προαγωγής της Υγείας - Ελληνική εταιρεία πρόληψης της κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών, Αθήνα 1990, σελ. 164. – 134. Julian, J.: idem, p.390. – 135. Weizsacker, V.: Der Arzt und der Kranke, Suhrkamp, Frankfurt, 1986, S. 11. – 136. Τσιάντη, Γ.: ό.π.ν., τόμος Β', σελ.12. – 137. Ammen, Alfred, Die ausserhausliche Berufstatigkeit des Vaters, Eine Empirische Untersuchung zur Familiensoziologie. Enke, Stuttgart 1970, ss. 64-65. – 138. Satir, V.: ό.π.ν., σελ. 69. – 139. Παπαδίου, Β.: ό.π.ν., σελ.102. – 140. Guggenheimer, M. - Ottomeyer, K.: idem, S.85. – 141. Milhoffer, Petra: idem, s. 27. – 142. Τσίτουρα, Σ.: ό.π.ν., σελ.70-71. – 143. Χουρδάκη, Μαρία, Οικογενειακή Ψυχολογία, Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1982, σελ. 282. – 144. Μίτση, Τζουλιέτ: Η εποχή της γυναίκας, Εκδ. Πύλη, Αθήνα 1981 4, σσ.190-191. – 145. Δουμάνη, Μ, Η Ελληνική Οικογένεια, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 1989, σελ. 14. – 146. Τσίτουρα, Σ.: ό.π.ν., σελ. 9. 0 – 147. Καπάρης, Χρ.: «Προβλήματα υγείας στα εκτός γάμου παιδιά και στις μητέρες τους», στο συλλογικό έργο Η Οικογένεια, Μαρκαντών, I. et al., σελ. 201. – 148. Δημητρακόπουλος, Δημ.: ό.π.ν., σελ. 119. – 149. Ξηροτύρη, I.: ό.π.ν., σελ. 46,48. – 150. Τσιάντης, Γ.: ό.π.ν., σελ.32. – 151. Μπέρζ, Αντρέ: Τα παιδικά ελαττώματα, Μετάφραση Ε. Πουρναρά, Εκδ. Μπεργαδή, Αθήνα 1969, σελ. 109. – 152. Μπέρζ, Αντρέ: ό.π.ν., σελ. 110. – 153. Ξηροτύρη, I.: ό.π.ν., σελ. 63. – 154. Winnicot, D.W.: Συζητήσεις με τους γονείς, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1994, σελ. 57. – 155. Καραθανάση - Κατσαούνου, Α.: Ζηλεύω, α.ε., Αθήνα 1993, σελ.44. – 156. ό.π.ν., σελ. 47. – 157. Dunn, Judy: Αδέλφια: σχέσεις - προβλήματα - αντιθέσεις, Μτφ. Κουλουμπή - Παπαπετροπούλου Κυριακή, Εκδ. Κουτσουμπάς, Αθήνα 1988, σελ. 87. – 158. Julian, J.: ό.π.ν., σελ. 400. – 159. ό.π.ν., σελ. 398. – 160. εφ. Το Βήμα, 24/10/1993. – 161. Φωτεινού, Μαρία: ό.π.ν., σελ.72. – 162. Αγάθωνος - Γεωργιανού, Ε.: Κακοποίηση - παραμέληση παιδιών, Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1991. – 163. Τσιάντης, Γ.: ό.π.ν., τόμ.Β', σελ. 33. – 164. ό.π.ν., τόμ.Β', σελ. 36. – 165. Julian, J.: ό.π.ν., σελ. 400. – 166. Murdock, G.P.: Social Structure, Mcmillan, N.York, 1949, p.265. – 167. Μουσούρου, Λ.: ό.π.ν., σελ. 48. – 168. Julian, J.: ό.π.ν., σελ.407. – 169. ό.π.ν., σελ. 408. – 170. Θεωρητικά το διαζύγιο στην ισλαμική οικογένεια είναι προσωπική υπόθεση των συζύγων. Στην πράξη όμως είναι υπόθεση που μόνο ο άντρας αποφασίζει. Η γυναίκα μπορεί να ζητήσει διαζύγιο, αν ο άντρας είναι βιολογικά ανίκανος. Εάν υπάρχει εμφανής ατροφία των γενετισίων μορίων, το διαζύγιο δίνεται πάραυτα, αν όχι, μετά ένα χρόνο, για να διαπιστωθεί η πλήρης ανικανότητά του. Μακρύτερα και πολύ παλαιότερα, στην αρχαία Κίνα, μεταξύ των λόγων διαζυγίου μπορούσε να ήταν και η φλυαρία της γυναίκας. – 171. UNESCO: Η Ιστορία της Ανθρωπότητας, τόμ.21. σελ. 7445-6. – 172. Julian, J.: ό.π.ν., σελ. 407. – 173. Κυριακίδη, Π.: Ψυχοκοινωνικά προβλήματα γυναικών και κοινωνική συμπαράσταση, Παν/κές Εκδόσεις, Ιωάννινα 1997. – 174. Julian, J.: ό.π.ν., σελ.409. – 175. Lempp, R.: Die Ehescheidung und das Kind. Kosel Verlag, Munchen 1976, σελ. 8. – 176. Δημητρακόπουλος, Δημ.: ό.π.ν., σελ. 32. – 177. Τσίτουρα, Σ.: ό.π.ν., σελ.9. – 178. Mitterauer, Michael: Ledige Mutter, Zur Geschichte unehelichen Geburten in Europa. Verlag Beck, Munchen 1983, s. 34. – 179. «Demographie des Familles». Solidarite-Sante. Cahiers Statistiques: Les Familles en France (Mars 1985), pp. 30, 38. – 180. Γεωργούλη, I.- Χανδάνος, Γ.- Χατζηβαρνάβα, Εύη: Η αντίληψη των παιδιών για τα δικαιώματά τους. Έρευνα σε παιδιά των Παιδουπόλεων και των Κέντρων φροντίδας Οικογένειας του Εθνικού Οργανισμού Προνοίας, Αθήνα 1995, σελ. 51. – 181. Τσίτουρα, Σ.: ό.π.ν., σελ.9. – 182. Δουμάνη- Χριστέα, Μαριέλλα, Η Ελληνική Οικογένεια. Από τη συλλογική οργάνωση στις διαπροσωπικές σχέσεις, στο συλλογικό έργο: Τσίτουρα, Σ.: Φροντίδα για την Οικογένεια, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1989, σελ. 13-14. – 183. Τσίτουρα, Σ.: ό.π.ν., σελ. 9. – 184. Lempp, R.: idem, s. 36. – 185. Julian, J.: ό.π.ν., σελ. 398.

ΤΩΡΑ ΠΟΥ ΑΝΟΙΞΑΝ ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ...

ΦΥΣΙΚΟ ΕΙΝΑΙ, τώρα πού άνοιξαν τά Σχολεία, τά σχολικά έξοδα τών Ύπερπολυτέκνων-Πολυτέκνων νά είναι πολλά και μεγάλα. Γιατί βέβαια ή λεγομένη «δωρεάν Παιδεία» είναι κατά τό ήμισυ (1/2) μόνο «δωρεάν» (έγγραφές, δίδακτρα, βασικά βιβλία). Τά σχολικά και εκπαιδευτικά όμως έξοδα, και μάλιστα τά φοιτητικά, άν πληρώνεται και ένοίκιο, κατά τό ήμισυ (1/2), ίσως και περισσότερο, δέν καλύπτονται από τό Κράτος. Και αυτά είναι κυρίως τά: ρούχα, παπούτσια, τσάντες, φόρμες Γυμναστικής, γραφική ύλη, βοηθητικά βιβλία, μάλιστα τών ξένων γλωσσών, και μαζί μ' αυτά τά «άναγκαία» δυστυχώς Φροντιστήρια, μέ τά βιβλία τους. "Αν σ' αυτά προστεθοϋν διατροφή, καθημερινά εισιτήρια και μικρά, έστω, χαρτζιλίκια για 3, 4, 5, 6, 8, 10 παιδιά-άδελφια, τά έξοδα αυξάνονται κατά πολύ και δέν καλύπτονται από ένα μισθό, άλλ' ούτε και από δύο.

ΚΑΙ ΤΑ ΑΝΑΦΕΡΟΥΜΕ όλα αυτά, για νά κατανοήσουν οί Φίλοι Άναγνώστες τή δύσκολη θέση και ανάγκη τής Π.Ε.ΦΙ.Π., όπου άπευθύνονται διακριτικά και εύγενικά οί άδελφοί μας Ύπερπολυτέκνοι-Πολυτέκνοι για ένα «Χέρι Βοηθείας», ιδιαίτερα ΤΩΡΑ ΠΟΥ ΑΝΟΙΞΑΝ ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ...

ΟΣΟΙ ΛΟΙΠΟΝ από τούς Φίλους Άναγνώστες εύαισθητοποιούνται και μπορούν, είτε μόνοι είτε μαζί μέ 2-3 γνωστούς και φίλους τους, άποστέλλουν μιά ΕΠΙΤΑΓΗ (τήν εσώκλειστη ΤΑΧΥΠΛΗΡΩΜΗ ή Τραπεζική Κατάθεση, βλ. σ. 2 τού παρόντος σχετική έξήγηση).

Και άκριβώς, ή συλλογική και συνολική αυτή βοήθεια διαμοιράζεται στους συγχρόνους ήρωες και μάρτυρες τής Έλληνορθόδοξης Πατρίδας μας Πολυτέκνους, πού ιδιαίτερα τήν περίοδο αυτή καταφεύγουν στήν Π.Ε.ΦΙ.Π. για ένα «Χέρι Βοηθείας».

ΕΥΧΑΡΙΣΤΟΥΜΕ.

31

ΞΕΡΕΤΕ τί είναι και τί προσφέρει ο ΠΑ.ΣΥ.Π.Α.Π.;

ΕΝΗΜΕΡΩΝΕΙ σωστά τίς ΓΥΝΑΙΚΕΣ - και τής έφηβικής και προεφηβικής ηλικίας νέες, αλλά και ΝΕΟΥΣ -, ώστε νά μήν καταλήξουν ΠΟΤΕ στην τραγική ΕΚΤΡΩΣΗ, ούτε τή χειρουργική ούτε τή φαρμακευτική, έστω κάποιων ώρων και ήμερών (μέ σπιράλ και «γάπι επομένης ήμέρας»), πού είναι πρόωμη έκτρωση-φόνος, ούτε και τή ΣΤΕΙΡΩΣΗ. (Οί Ίεροί Κανόνες τής Έκκλησίας μας «κανονίζουν» τήν έκτρωση μέ πολετική στέγηση τής θ. Κοινωνίας και τή στείρωση μέ Ζετή άφορισμό!).

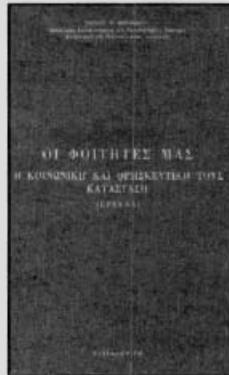
Κάθε ΓΥΝΑΙΚΑ λοιπόν «ΑΓΑΜΗ», αλλά και ΕΓΓΑΜΗ, πού αντιμετώπιζει πειρασμό ή κίνδυνο ΕΚΤΡΩΣΕΩΣ ή ΣΤΕΙΡΩΣΕΩΣ, άς μή δυσκολεσθή νά επικοινωνήσει μέ τόν ΠΑ.ΣΥ.Π.Α.Π. (= «Πανελλήνιο Σύνδεσμο Προστασίας Άγεννήτου Παιδιού»), πού συστεγάζεται και συνεργάζεται μέ τήν Π.Ε.ΦΙ.Π. Τό ίδιο ισχύει και για όσους γνωρίζουν έγκυους, πού κινδυνεύουν νά όδηγηθούν σέ έκτρωση. Ηράψτε ή τηλεφωνήστε ή επισκεφθήτε μας. Η ΑΝΩΝΥΜΙΑ είναι σεβαστή. ΠΡΟΣΟΧΗ επίσης και άποφυγή από τά Κέντρα «Οίκογενειακού ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ», πού σντιστοϋν άντισύλληψη, αλλά και ΕΚΤΡΩΣΗ!... Μακριά από τέτοια κέντρα, πού δυστυχώς προπαγανδίζονται και διαφημίζονται πειστικά... Ζητήστε μας σχετικά έντυπα, πού διαθέτουμε ΔΩΡΕΑΝ, όπως και κάθε παρεχόμενη βοήθεια γίνεται ΔΩΡΕΑΝ.

Άφήστε με
νά ζήσω!

«Δωρεάν έλάβετε, δωρεάν δότε» (ό Κύριος, Ματθ. 10, 8).

«Μακάριόν έστι δίδοναι μᾶλλον ή λαμβάνειν» (ό Κύριος, Πράξ. 20, 35).

Από την άρκετη **εργογραφία** του Καθηγητή Παύλου Α. Κυριακίδη παραθέτουμε τα ανωτέρω χαρακτηριστικά βιβλία του. ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: οδ. Λαοδώνης 3 - 452 21 Ανατολή-Ιωάννινα, τηλ. 26510-48.224.

Ο Συγγραφέας γεννήθηκε το 1935 στα Ιωάννινα και σπούδασε Θεολογία, Φιλολογία και Κοινωνιολογία στα Πανεπιστήμια Αθηνών, Θεσσαλονίκης και Τυβόργης-Γερμανίας (όπου άνωκερήχθηκε διδάκτωρ). Έδιδε στις Σχολές Φιλοσοφική, Ιατρική και Επιστημών Αγωγής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Τά υπάρχοντα προηγούμενα «Ειδικά ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΑ».

ΔΙΑΤΙΘΕΝΤΑΙ ή αποστέλλονται ΔΩΡΕΑΝ (καί σε ποσότητα), εφόσον ζητηθούν (με επίσκεψη στά Γραφεία της Π.Ε.Φ.Π. - βλ. σ. 2 - ή μέ γράμμα ή τηλεφώνημα).

ΕΙΔΙΚΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΕΚΤΡΩΣΗ:
«Η ΕΣΧΑΤΗ ΑΝΟΜΙΑ»
 Frank Schaeffer
ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΙΣΤΗ
 ΑΝΑΤΥΠΟ του 18ου σφ. με βιβλίο του Αμερικανού Ορθόδοξου Fr. Schaeffer (Σωφιστή).
 Το σημαντικό του βιβλίο στην νέα έκδοση του είναι βιβλίο που θέτει μια μεγάλη και παρρησιαστική πρόκληση: οι χριστιανοί της προσηλυτισμένης αμερικής είναι εθικά και ηθικά και ηθικά, ως «αμετάκλητοι» χριστιανοί, υποχρεωμένοι να Σωφιστήσουν την ΕΚΤΡΩΣΗ με όλες τις συνέπειές της, με όλες τις κριτικές, με όλες τις... αναφορές!

1. 99 2000 **ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ** ΕΚΔΟΣΗ Π.Ε.Φ.Π.
 ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ ΔΩΣΤΕ ΤΟ ΚΑΙ Σ' ΑΛΛΟΥΣ
 Βασίζεται στην επεξεργασία και ερμηνεία βιβλίου του

ΕΙΔΙΚΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ
 στά επίκαιρα ΘΕΜΑΤΑ
ΕΞΩΣΩΜΑΤΙΚΗ ΓΟΝΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΓΕΝΝΗΤΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ
ΝΑΙ Ή ΟΧΙ;
 Γνωρίζετε τους «προβληματικούς καί τή διλημματα» (βλ. α.3), που παρουσιάζουν, όχι μόνο από πλευρά έπιστημονική, αλλά και ήθική και θεολογική, δημοκρατική, ψυχολογική και ανθρωπιστική; Για όλα αυτά ΜΕΛΕΤΗΣΤΕ αυτό τό τεύχος.

1. 90 2001 **ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ** ΕΚΔΟΣΗ Π.Ε.Φ.Π. (βλ. σ. 2)
 ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ ΔΩΣΤΕ ΤΟ ΚΑΙ Σ' ΑΛΛΟΥΣ
 Βασίζεται στην επεξεργασία και ερμηνεία βιβλίου του

ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΓΑΜΟΣ
 κατά τόν Άγιο Νικόδημο τόν Αγιορείτη (1749-1809)
 (Εισήγηση α Συνέδριο)

1. 94 2002 **ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ** ΕΚΔΟΣΗ Π.Ε.Φ.Π. (βλ. σ. 2)
 ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ ΔΩΣΤΕ ΤΟ ΚΑΙ Σ' ΑΛΛΟΥΣ

ΕΙΔΙΚΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ
 Γερμανός ΠΟΡΦΥΡΙΟΥ Κωνσταντινούπολου
«Περί τής αγωγής των παιδιών»
 (Απόκρυφο όπι το επανέκδοτο βιβλίο όλοιο καί άγνωστο της Γ. Μαρίας Κωνσταντινούπολου, βλ. σ. σ. 7-22 του περιοδικού).

1. 98 2003 **ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ** ΕΚΔΟΣΗ Π.Ε.Φ.Π. (βλ. σ. 2)
 ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ ΔΩΣΤΕ ΤΟ ΚΑΙ Σ' ΑΛΛΟΥΣ
 Βασίζεται στην επεξεργασία και ερμηνεία βιβλίου του

ΑΦΙΕΡΩΜΑ
 Γερμανός ΠΑΪΣΙΟΥ (1994)
«ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΖΩΗ»
ΕΚΛΕΚΤΑ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΑΓΩΓΗ-ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ γιό ΟΛΟΥΣ:
 ΝΕΟΥΣ & ΠΡΟΝΟΥΣ (πάγκους & γυμναστές, παππούδες, γιαγιάδες)
 Για πρόληψη και διαρρύθμιση γιό όρθες-ορθοδόξες συμβουλές και οδηγίες.

1. 102 2004 **ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ** ΕΚΔΟΣΗ Π.Ε.Φ.Π. (βλ. σ. 2)
 ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ ΔΩΣΤΕ ΤΟ ΚΑΙ Σ' ΑΛΛΟΥΣ
 Βασίζεται στην επεξεργασία και ερμηνεία βιβλίου του

ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΣΤΟΝ ΠΑΤΡΟΚΟΣΜΑ
 (1714 - 1744, 1779)
 «ΒΟΙ καί Μαρτύριο, όσο του Άγιο Νικόδημο Κωνσταντινούπολου, βλ. σ. σ. 1-20»
Ο ΠΑΤΡΟΚΟΣΜΟΣ
 Ένας σπουδαίος όπος το αγιογραφικό καί καί βιβλίο του Άγιο Νικόδημο Κωνσταντινούπολου, βλ. σ. σ. 1-20.
 Ο ΠΑΤΡΟΚΟΣΜΟΣ
 Ένας σπουδαίος όπος το αγιογραφικό καί καί βιβλίο του Άγιο Νικόδημο Κωνσταντινούπολου, βλ. σ. σ. 1-20.
 Ο ΠΑΤΡΟΚΟΣΜΟΣ
 Ένας σπουδαίος όπος το αγιογραφικό καί καί βιβλίο του Άγιο Νικόδημο Κωνσταντινούπολου, βλ. σ. σ. 1-20.

1. 106 2005 **ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ** ΕΚΔΟΣΗ Π.Ε.Φ.Π. (βλ. σ. 2)
 ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ ΔΩΣΤΕ ΤΟ ΚΑΙ Σ' ΑΛΛΟΥΣ
 Βασίζεται στην επεξεργασία και ερμηνεία βιβλίου του